

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra praktické teologie

Bakalářská práce

Právní aspekty ústavní výchovy v Dětském domově

Vedoucí práce: Mgr. Kateřina Hyková, Ph.D.

Autorka práce: Petra Kuběnová

Studijní obor: Sociální a charitativní práce

Ročník: 4. – kombinované studium

2010

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. V platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

V Českých Budějovicích, dne 25. února 2010

Petra Kuběnová

Poděkování

Děkuji vedoucí práce Mgr. Kateřině Hykové, Ph.D. za cenné rady, připomínky a metodické vedení. Díky taktéž patří zástupkyni ředitele Dětského domova Horní Planá Bc. Ireně Bumbové za informace a zhodnocení správnosti údajů použitých v praktické části bakalářské práce.

ÚVOD

1. ZÁKONY A DOKUMENTY JIMIŽ SE ÚSTAVNÍ VÝCHOVA ŘÍDÍ.....	7
1.1 ÚMLUVA O PRÁVECH DÍTĚTE	8
1.2 EVROPSKÁ ÚMLUVA O VÝKONU PRÁV DĚTÍ.....	9
1.3 ÚMLUVA O OCHRANĚ LIDSKÝCH PRÁV A ZÁKLADNÍCH SVOBOD.....	10
1.4 LISTINA ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD.....	10
1.5 ZÁKON O RODINĚ	11
1.6 SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ OCHRANA DĚTÍ	15
1.7 ODPOVĚDNOST MLÁDEŽE ZA PROTIPRÁVNÍ ČINY	17
2. KOMPETENCE REZORTŮ PŮSOBÍCÍCH V OBLASTI PÉČE O OHROŽENÉ DĚTI	19
2.1 REZORTY	19
2.2 ANALÝZA INSTITUCIONÁLNÍHO ZAJIŠTĚNÍ PRO OHROŽENÉ DĚTI	21
2.3 VÝKON PÉČE O OHROŽENÉ DĚTI V RÁMCI STÁTNÍ SPRÁVY A SAMOSPRÁVY	22
3. ÚSTAVNÍ VÝCHOVA	22
3.1 HISTORIE ÚSTAVNÍ VÝCHOVY	22
3.2 VYMEZENÍ ÚSTAVNÍ VÝCHOVY	25
3.2.1 Výkon ústavní nebo ochranné výchovy	25
3.2.2 Nařízení ústavní výchovy jako poslední opatření	26
3.2.3 Nezaopatřeným osobám je v ústavní péči poskytováno plné přímé zaopatření	26
3.2.4 Ukončení ústavní výchovy.....	27
3.2.5 Práva dítěte	27
3.3 KOJENECKÉ ÚSTAVY, DĚTSKÉ DOMOVY PRO DĚTI DO TŘÍ LET.....	28
3.4 DIAGNOSTICKÝ ÚSTAV	28
3.5 VÝCHOVNÝ ÚSTAV.....	30
3.6 DĚTSKÝ DOMOV A DĚTSKÝ DOMOV SE ŠKOLOU.....	31
3.6.1 Dětský domov.....	31
3.6.2 Dětský domov se školou.....	32
3.7 FEDERACE DĚTSKÝCH DOMOVŮ ČR	34
3.8 FOND OHROŽENÝCH DĚTÍ	35
3.9 DALŠÍ ORGANIZACE SE VZTAHEM K NÁHRADNÍ VÝCHOVĚ	35
4. RIZIKA ÚSTAVNÍ VÝCHOVY.....	36
5. PRAKTICKÁ ČÁST.....	42
ZÁVĚR.....	54
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	56
PŘÍLOHY	60
ABSTRAKT.....	66
ABSTRACT.....	67

ÚVOD

OSIŘELÉ MLÁDĚ MÁ VŽDY TĚŽKÝ ŽIVOT A VELKOU PRAVDĚPODOBNOST, ŽE NEDOSÁHNE DOSPĚLÉHO VĚKU. OSIŘELÉ DÍTĚ JE ŽIVOTEM ZÁVISLÉ NA POMOCI OSTATNÍCH LIDÍ. LIDSKÁ SPOLEČNOST SE S PROBLÉMEM SIROTKŮ VYROVNÁVALA V PRŮBĚHU ČASU RŮZNĚ. V PODSTATĚ SE ZPŮSOB ZACHÁZENÍ S OSIŘELÝMI DĚTMI ODVÍJÍ OD TOHO, JAK ČLOVĚK VNÍMÁ SÁM SEBE A SPOLEČNOST, VE KTERÉ ŽIJE. ¹

Před nástupem na rodičovskou dovolenou jsem měla zaměstnání, které se pro mě stalo prostředkem získání finanční nezávislosti a zároveň zábavou a posláním, ve kterém se mohou spojit profesionální úkony s ochotou pomáhat dětem a pracovat v jejich prospěch. Tato profese se jmenuje pedagogický pracovník, nebo-li vychovatel v Dětském domově. Jelikož se mě problematika spojená s životem dětí v ústavní výchově dotýká, rozhodla jsem se jí věnovat pozornost i v mé bakalářské práci, zejména v části praktické, kde bych chtěla v některých oblastech poukázat na kvalitu života dětí v ústavním zařízení.

Má-li se dítě zdravě vyvíjet musí vyrůstat v prostředí stálém, emočně vřelém a dítěti srozumitelném. Takovým prostředkem je dobře fungující rodina. Její chybění je ztráta nepřírozená a mrzačící. Ústav je vždy pokusem o umělý domov, život v něm je však omezený. Uložená ústavní péče zanechává následky nejen krátkodobé, ale i dlouhodobé, a to ve všech oblastech vývoje. Nejlepší alternativou k ústavní péči jsou bezpochyby adopce a pěstounská péče.

Stát se zavazuje zabezpečit ochranu dítěte zbaveného rodinného prostředí a zajistit, aby v takových případech byla k dispozici přiměřená náhradní péče nebo možnost umístění do vhodného zařízení. V České republice se reakce na špatné zacházení s dětmi řídí zejména zákonem o rodině, zákonem o sociálně-právní ochraně dětí a zákonem o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a preventivně výchovné péči ve školských zařízeních. Klíčovým pojmem těchto norem je rodičovská zodpovědnost, čili souhrn práv a povinností rodičů. Základy institutu ústavní výchovy jako jedné z forem náhradní výchovy jsou sice

¹ GEHE. Dobrý kontakt. *Děti v sirotčincích*. Dostupné na WWW: <http://www3.gehe.cz/cs/gehe-partner/lekarny/casopis-dobry-kontakt/1228-dobry-kontakt-casopis.html>

založeny zákonem o rodině, ale konkrétní úprava jejího výkonu, způsobu péče o děti, úhrady za pobyt atd. je obsažena v dalších právních předpisech. Pokud se ústavní výchova vykonává v kojeneckých ústavech a dětských domovech pro děti do 3 let věku, nalezneme právní úpravu v zákoně o péči a zdraví lidu. Děti starší 3 let věku jsou po nařízení ústavní nebo ochranné výchovy umístovány do školských zařízení, přičemž výkon ústavní nebo ochranné výchovy je upraven již zmíněným zákonem o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal souhlas Parlament ČR, a smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je ČR vázána, jsou bezprostředně závazné a mají přednost před zákonem. V bakalářské práci zmiňuji především ty smlouvy, které s ústavní výchovou úzce souvisejí (Úmluva o právech dítěte, Evropská úmluva o výkonu práv dětí, Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, Listina základních práv a svobod).

Práce je rozdělena do pěti na sebe navazujících kapitol. V první části práce jsem prostřednictvím dostupné literatury a internetových zdrojů charakterizovala právní úpravu platnou pro Českou republiku, týkající se práv osoby, práv dítěte, rodinného prostředí, ústavní výchovy. Dále analyzuji kompetenci rezortů působících v oblasti péče o ohrožené děti, vymezuji pojem ústavní výchovy v rámci legislativy, především v zařízení Dětského domova, přičemž se zabývám dalšími souvisejícími aspekty a následně riziky spojenými s touto ústavní výchovou.

V části praktické se snažím poukázat na více či méně rozdílnou kvalitu života dětí, žijících v ústavní výchově a dětí, žijících v rodinném prostředí. Vybrala jsem několik bodů, především ze zákona o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a pomocí kvalitativního výzkumu vypracovala v jednotlivých bodech srovnání.

Při výběru a zpracovávání tohoto tématu jsem využila vlastní zkušenosti z několikaleté praxe pracovního poměru v Dětském domově Horní Planá, kde jsem měla možnost seznámit se nejen s prostředím, ale i s právním systémem, týkající se života dětí s nařízenou ústavní výchovou.

1. ZÁKONY A DOKUMENTY JIMIŽ SE ÚSTAVNÍ VÝCHOVA ŘÍDÍ

- Úmluva o právech dítěte
- Evropská úmluva o výkonu práv dětí
- Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod
- Listina základních práv a svobod
- Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a změně dalších zákonů
- Vyhláška 438/2006, kterou se upravují podrobnosti o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních
- Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí
- Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)
- Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád
- Zákon č. 20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů
- Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád
- Zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů
- Zákon č. 110/2006 o životním existenčním minimu
- Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění
- a další

1.1 Úmluva o právech dítěte

Úmluva o právech dítěte byla přijata **20. listopadu 1989 Valným shromážděním OSN**. Česká a Slovenská federativní Republika ji ratifikovala 6. února 1991 a je uveřejněna ve Sbírce zákonů jako sdělení FMZV č. 104/1991 Sb. Po rozdělení federativního státu se Úmluva stala součástí právního pořádku České republiky a její postavení je velmi významné, neboť tato Úmluva je úmluvou o základních lidských právech.

Povinnost společnosti zabezpečit dítěti zvláštní péči a respektovat a chránit dětská práva jako součást lidských práv je státy uznávána od počátku dvacátého století. Tato myšlenka se objevuje v Ženevské deklaraci práv dítěte z roku 1924, ve Všeobecné deklaraci lidských práv z roku 1948, deklaraci práv dítěte z roku 1959, v Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech z téhož roku, a tak je tomu i v Úmluvě o právech dítěte z roku 1989.²

Ohrožené dítě

Pro účely této úmluvy se dítětem rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.³

Dítě dočasně nebo trvale zbavené svého rodinného prostředí nebo dítě, které ve svém vlastním zájmu nemůže být ponecháno v tomto prostředí, má právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečí v souladu se svým vnitrostátním zákonodárstvím náhradní péči.⁴

Ochranná opatření

Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, činí všechna potřebná **zákonodárná, správní, sociální a výchovná opatření** k ochraně dětí před jakýmkoli tělesným či duševním násilím, urážením nebo zneužíváním, včetně sexuálního zneužívání, zanedbáváním nebo nedbalým zacházením, trýzněním nebo vykořisťováním během doby, kdy jsou v péči jednoho nebo obou rodičů, zákonných zástupců nebo jakýchkoli osob starajících se o dítě.

² KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V. *Sociálně – právní ochrana dětí*, s. 15.

³ Čl. 1, Úmluva o právech dítěte

⁴ Čl. 20, odst. 1, 2, Úmluva o právech dítěte

Tato ochranná opatření zahrnují podle potřeby účinné postupy k vytvoření sociálních programů zaměřených na poskytnutí nezbytné podpory dítěti a těm, jimž bylo svěřeno, jakož i jiné formy prevence. Pro účely zjištění, oznámení, postoupení, vyšetřování, léčení a následné sledování výše uvedených případů špatného zacházení s dětmi zahrnují rovněž podle potřeby postupy pro zásahy soudních orgánů.⁵

V Úmluvě o právech dítěte se vychází ze zásady „TŘI P“ :

- provision – zahrnující přežití a rozvoj dětí, zajišťování či zabezpečování vývoje dětí,
- protection – ochrana dětí,
- participation – účast dětí na životě spol. a jeho právní subjektivita.⁶

1.2 Evropská úmluva o výkonu práv dětí

Evropská úmluva o výkonu práv dětí je méně známá než Úmluva o právech dítěte. Byla přijata 25. 1. 1996 ve Štrasburku na půdě Rady Evropy, v platnost vstoupila 1. 7. 2000. Podepsalo ji 24 států, z toho zatím 11 ji ratifikovalo, Česká republika je jedním z nich. Úmluva pro ČR vstoupila v platnost 1. 7. 2001.

Účelem této úmluvy je, v nejlepším zájmu dětí, podporovat jejich práva, poskytnout jim procesní práva a usnadnit jejich výkon tím, že bude zabezpečeno, aby **děti**, přímo nebo prostřednictvím jiných osob nebo orgánů, **byly informovány o soudních řízeních, které se jich týkají, a mohly se jich účastnit**. Podle úmluvy dítě, které má podle vnitrostátních předpisů dostatečnou schopnost chápat situaci, bude mít v soudním řízení, které se jej týká, právo na informace a na **vyjádření názoru** v řízení. Při rozhodování musí soud zabezpečit, aby dítě obdrželo všechny informace, umožnit dítěti vyjádřit svůj názor a vzít názor dítěte náležitě v úvahu. Zástupce dítěte má povinnost poskytovat dítěti informace, objasňovat mu důsledky možných soudních rozhodnutí, zjišťovat jeho názor a zprostředkovat jej soudu.⁷

⁵ Čl. 19, odst. 1, 2, Úmluva o právech dítěte

⁶ Dětskápráva.cz. *Úmluva o právech dítěte* [online]. Dostupné na WWW: http://www.detskaprava.cz/pedagog/opravech_uumluva.asp

⁷ Liga lidských práv. *Děti z ústavů! Právní a psychologické dopady výchovy z pohledu ochrany rodiny a*

1.2 Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

Evropská úmluva byla sjednaná v Římě dne 4. listopadu 1950, dne 21. února 1991 byla v Madridu podepsána jménem České a Slovenské federativní republiky ve znění protokolů č. 3, 5 a 8. Úmluva vstoupila v platnost pro ČSFR dnem 18. března 1992. Dále jsou pro Českou republiku závazné: Dodatkový protokol sjednaný v Paříži dne 20. března 1952, protokoly č. 2, 4, 6, 7 a 9. Poslední vstoupil v platnost dnem 1. října 1994.

Úmluva se netýká jen práv dětí, ale všech osob, tedy i dětí a jejich rodičů. Je významná vzhledem k tomu, že z ní vyplývají **práva** přímo **jednotlivcům**, nikoli jen povinnost státu zakotvit určitá práva ve svém zákonodárství, jak tomu bývá u jiných úmluv. Navíc jednotlivci, nevládní organizace nebo skupiny osob považující se za poškozené v důsledku porušení těchto práv se mohou po vyčerpání vnitrostátních opravných prostředků obracet se svými stížnostmi na **Evropský soud pro lidská práva** (ESLP), jehož rozhodnutí jsou pro Českou republiku závazná. ESLP může stěžovateli přiznat finanční odškodnění, které je mu stát povinen zaplatit, nemůže však měnit rozhodnutí vnitrostátních orgánů.

Z hlediska výkladu jednotlivých článků Evropské úmluvy je velmi důležitá také judikatura ESLP, která je konkretizuje. Na práva dětí a rodičů dopadají především články 6 (právo na spravedlivý proces), 8 (právo na respektování rodinného a soukromého života) a 14 (zákaz diskriminace založené na jakémkoli důvodu při užívání práv a svobod přiznaných úmluvou).⁸

1.4 Listina základních práv a svobod

Listina základních práv a svobod je podle usnesení Předsednictva ČNR ze dne 16. 12. 1992 i podle čl. 3 Ústavy ČR součástí ústavního pořádku České republiky. Tato

nejlepšího zájmu dítěte [online]. Dostupné na WWW: http://www.llp.cz/files/file/deti_z_ustavu.pdf
⁸ Liga lidských práv. *Děti z ústavů! Právní a psychologické dopady výchovy z pohledu ochrany rodiny a nejlepšího zájmu dítěte* [online]. Dostupné na WWW: http://www.llp.cz/files/file/deti_z_ustavu.pdf

listina upravuje v šesti hlavách základní lidská práva a svobody, přičemž o lidských právech a svobodách pojednává jak obecně, tak konkrétně reaguje na zvláštní situace⁹

Svoboda a rovnost

Lidé jsou svobodní a rovní v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezcizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné.¹⁰

Z hlediska poskytování ochrany jsou významné i další články, které hovoří např.:

- základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu
- každý je způsobilý mít práva a každý má právo na život
- právo každého na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života
- nedotknutelnost obydlí
- rodičovství a rodina jsou pod ochrannou zákona a zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena

1.5 Zákon o rodině

Rodičovská zodpovědnost

je souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, při jeho zastupování, při správě jeho jmění. Rodiče jsou povinni důsledně chránit zájmy dítěte, řídit jeho jednání a vykonávat nad ním dohled odpovídající stupni jeho vývoje. Mají právo užít přiměřených výchovných prostředků tak, aby nebyla dotčena důstojnost dítěte a jakkoli ohroženo jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj.¹¹

Rozhodující úlohu ve výchově dětí mají rodiče. Rodiče mají být svým osobním životem a chováním příkladem svým dětem.¹²

⁹ KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V. *Sociálně – právní ochrana dětí*, s. 13 – 14.

¹⁰ Čl. 1, Listina základních práv a svobod

¹¹ § 31 odst. 1, 2, zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

¹² § 32 odst. 1, 2, zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

Brání-li rodiči ve výkonu jeho rodičovské zodpovědnosti závažná překážka a vyžaduje-li to zájem dítěte, může soud pozastavit výkon rodičovské zodpovědnosti. Nevykonává-li rodič řádně povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti a vyžaduje-li to zájem dítěte, soud jeho rodičovskou zodpovědnost omezí, přitom vždy konkrétně vymezí rozsah práv a povinností, na které se omezení vztahuje.¹³

Před nařízením ústavní výchovy je soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, které mají přednost před výchovou ústavní.¹⁴

V současné době můžeme do systému náhradní rodinné výchovy řadit následující instituty:

A. NÁHRADNÍ RODINNÁ VÝCHOVA KOLEKTIVNÍ

- ústavní výchova (zákon rodině)
- ochranná výchova (trestní zákon)
- pěstounská péče vykonávaná v SOS vesničkách

B. NÁHRADNÍ RODINNÁ VÝCHOVA INDIVIDUÁLNÍ

- osvojení
- pěstounská péče (individuální)
- svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby
- poručenství

Osvojení (adopce)

Český právní řád užívá pojmu osvojení. Jde o právní akt, jímž osvojitel přijímá do osvojení osvojence, tj. osobu, která není jeho biologickým potomkem a této osobě poskytuje práva pokrevního potomka.¹⁵

Osvojit lze pouze dítě nezletilé, mezi osvojitelem a osvojencem musí být přiměřený věkový rozdíl.¹⁶ O osvojení rozhoduje soud, a to výhradně na návrh

¹³ § 44 odst. 1, 2, zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

¹⁴ § 46 odst. 2, zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

¹⁵ BÚŽEK, A., MICHALÍK, J. *Informatorium (nejen) o právech dítěte se zřetelem k otázkám výchovy a vzdělávání*, s. 41.

¹⁶ KOVAŘÍK, J. a kol. *Náhradní rodinná péče v praxi*, s. 149.

osvojitele. Těmi se mohou stát pouze fyzické osoby, které zaručují způsobem svého života, že osvojení bude ku prospěchu dítěte i společnosti.¹⁷

Rozlišujeme:

OSVOJENÍ

- o osvojitelé se nezapisují do matriky jako rodiče
- o soud může zrušit z důležitých důvodů na návrh osvojence nebo osvojitele

OSVOJENÍ NEZRUŠITELNÉ

- o osvojitelé jsou na základě rozhodnutí soudu zapsáni v matrice místo rodičů osvojence a také
- o v rodném listě dítěte jsou uvedeni jako rodiče dítěte
- o nelze zrušit¹⁸

Pěstounská péče

Státem garantovaná forma náhradní rodinné péče, která zajišťuje dostatečné hmotné zabezpečení dítěte i přiměřenou odměnu těm, kteří se ho ujali.

Dítě může být svěřeno do pěstounské péče fyzické osobě nebo do společné pěstounské péče manželů, jedinou hmotně právní podmínkou je **zájem dítěte**. Osoba pěstouna musí poskytovat záruku řádné výchovy dítěte.¹⁹ Vztahy mezi pěstouny a dětmi v péči jsou volnější, než je tomu u osvojení. Pěstoun nemá při výchově dítěte všechna práva a povinnosti tvořící obsah rodičovské zodpovědnosti. Pěstoun může zastupovat dítě a spravovat jeho záležitosti pouze v běžných věcech. O podstatných záležitostech musí rozhodovat zákonný zástupce – zpravidla rodič.²⁰

Pěstounská péče zaniká dosažením zletilosti dítěte. Jde-li o nezaopatřené dítě, např. ústavně se připravující na budoucí povolání, může trvat až do 26 let věku dítěte.

Rozlišujeme:

INDIVIDUÁLNÍ PĚSTOUNSKÁ PÉČE

- o v běžném rodinném prostředí

SKUPINOVÁ PĚSTOUNSKÁ PÉČE

¹⁷ BÚŽEK, A., MICHALÍK, J. *Informatorium (nejen) o právech dítěte se zřetelem k otázkám výchovy a vzdělávání*, s. 41.

¹⁸ KOVAŘÍK, J. a kol. *Náhradní rodinná péče v praxi*, s 149.

¹⁹ Tamtéž, s 150.

²⁰ BÚŽEK, A., MICHALÍK, J. *Informatorium (nejen) o právech dítěte se zřetelem k otázkám výchovy a vzdělávání*, s. 43.

- o v tzv. zařízeních pro výkon pěstounské péče nebo v SOS pěstounských vesničkách²¹

Svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby

Můžeme jej charakterizovat jako nejvolnější formu náhradní rodinné péče. Zákon – na rozdíl od ostatních forem náhradní rodinné péče – neupravuje výslovně obsah vzniklého vztahu. Zpravidla je rozsah soudu vymezen tak, že fyzická osoba má právo a povinnost dítě vychovávat, pečovat o něj a zastupovat jej a spravovat jeho jmění, vždy však pouze v běžných záležitostech. Zákonnými zástupci totiž zpravidla zůstávají rodiče dítěte.

Nezletilé dítě může být svěřeno do péče jiné fyzické osoby v případech, kdy rodičům brání v řádné péči nějaké subjektivní nebo i objektivní překážky a lze usuzovat, že se bude jednat o dočasné opatření a posléze se dítě bude moci vrátit k rodičům. Je žádoucí, pokud osobou, jíž je dítě svěřeno, je někdo z příbuzných.²²

Opatrovnictví

Institut známý již z dob římského práva reagující na potřebu ochrany oprávněných zájmů osoby, která vzhledem ke svému stavu (nezletilost, duševní porucha) není schopna relevantně vystupovat v právních vztazích.

O ustanovení opatrovníka rozhoduje vždy soud. V usnesení musí vymezit rozsah práv a povinností opatrovníka ve vztahu k účelu, pro který byl ustanoven, tak aby byla zajištěna ochrana zájmů nezletilého.²³

Poručenství

Předpokladem pro ustanovení poručníka je skutečnost, že dítě nemá zákonného zástupce.

Není-li to v rozporu se zájmy dítěte, ustanoví soud poručníkem především toho, koho doporučili rodiče. Nebyl-li nikdo takto doporučen, ustanoví soud poručníkem někoho z příbuzných a nebo blízkých dítěti nebo jeho rodině, popřípadě jinou fyzickou osobou.²⁴ Přitom nemusí vždy nastat situace, kdy má poručník dítě ve

²¹ KOVAŘÍK, J. a kol. *Náhradní rodinná péče v praxi*, s 150.

²² BŮŽEK, A., MICHALÍK, J. *Informatorium (nejen) o právech dítěte se zřetelem k otázkám výchovy a vzdělávání*, s. 45.

²³ Tamtéž, s. 45.

²⁴ § 79 odst. 2, zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

vlastní výchově. Dítěti může být nařízena ústavní výchova, může být v pěstounské péči atd.²⁵

1.6 Sociálně – právní ochrana dětí

Špatné zacházení s dítětem

je úmyslné nebo neúmyslné chování pečující osoby, které se vymyká společenským normám a ohrožuje dítě. V současnosti se rozlišují následující čtyři typy tohoto poškozování dětí:

- **tělesné týrání**, jehož nejčastější podobou je bití, méně často trhání vlasů, opaření, vystavování chladu, odpírání jídla a tekutin, topení ve vodě, dušení, podávání jedů apod.
- **sexuální zneužívání** zahrnuje incest čili sexuální styk mezi příbuznými a jiné typy sexuálních praktik, včetně účasti dětí na výrobě pornografie a jejich účasti na náboženských sexuálních rituálech
- **zanedbávání**, což je opomíjení významných potřeb dítěte, případně opouštění dětí
- **emoční týrání**, které spočívá v terorizování dítěte neustálou kritikou, nadávkami a jinými druhy ponižování²⁶

Současná problematika

Sociálně právní ochrana dětí nezahrnuje již jen ochranu dětí zanedbávaných, opuštěných, dětí, které nemohou vyrůstat ve vlastní rodině, nebo dětí s výraznými poruchami chování. Sociálně – právní ochrana představuje v současnosti řešení velice složitých situací, ve kterých se děti nacházejí, například v důsledku značné **zaměstnanosti rodičů**, kteří dětem svoji pracovní vytíženost a nedostatek času a zájmu o ně vynahrazují velkým finančním obnosem, který děti pak využívají nevhodným způsobem, nebo naopak řešení nežádoucích situací vzniklých v důsledku **nezaměstnanosti rodičů**. Do složitých situací se dostávají i děti rodičů, kteří řeší své **partnerské neshody** rozchodem, přičemž svým dětem působí značné trauma zejména

²⁵ BŮŽEK, A., MICHALÍK, J. *Informatorium (nejen) o právech dítěte se zřetelem k otázkám výchovy a vzdělávání*, s. 46.

²⁶ MATOUŠEK, O., KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J. *Sociální práce v praxi*, s. 27.

tím, že nejsou schopni se dohodnout na úpravě péče o ně a o rodičovském styku s nimi, a o děti se přetahují. Do nepříznivé situace se dostávají i děti **rodičů**, kteří jsou buď úzkostlivě **starostliví** anebo naopak velice **nedbalí** v péči o zdraví a život dítěte.²⁷

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí

Klíčovým právním předpisem již konkrétně upravujícím problematiku sociálně-právní ochrany je pak zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, který vymezuje sociálně-právní **ochranu dětí** jako:

- a) *ochranu práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu,*
- b) *ochranu oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění a*
- c) *působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny*²⁸

Sociálně právní ochrana dětí nastupuje zejména tam, kde z nějakého důvodu selhává **rodičovská zodpovědnost. Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině**, ve znění pozdějších předpisů upravuje v části druhé vztahy mezi rodiči a dětmi a v rámci této části i rodičovskou zodpovědnost.²⁹

Jedním ze základních principů sociálně-právní ochrany dětí je předcházení vzniku problémů ve vývoji či výchově dítěte nebo jejich narůstání, a proto zákon o SPO v definici sociálně-právní ochrany zmiňuje působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny.³⁰

Orgány sociálně-právní ochrany dětí

- obecní úřady obcí s rozšířenou působností
- obecní úřady
- krajské úřady
- Ministerstvo práce a sociálních věcí
- Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí³¹

Obecní úřad obce s rozšířenou působností

²⁷ KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V. *Sociálně – právní ochrana dětí*, s. 11.

²⁸ Tamtéž, s. 16.

²⁹ Tamtéž, s. 33.

³⁰ Tamtéž, s. 33.

³¹ Tamtéž, s. 30.

Zákon o SPO ukládá obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností sledovat dodržování práv dítěte ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy, v ústavech sociální péče, resp. Zařízeních sociálních služeb (od 1. ledna 2007) a ve zvláštních zdravotnických zařízeních a v obdobných zařízeních pro děti, kde se vykonává ústavní nebo ochranná výchova.³²

Obecní úřad obce s rozšířenou působností podává za podmínek stanovených zvláštním právním předpisem návrh soudu

- a) *na rozhodnutí o splnění podmínky osvojení spočívající v tom, že rodiče neprojeví zájem o své dítě,*
- b) *na omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti nebo pozastavení jejího výkonu,*
- c) *na nařízení ústavní výchovy,*
- d) *na prodloužení nebo zrušení ústavní výchovy,*
- e) *na svěření dítěte do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, na prodloužení doby trvání tohoto svěření a na zrušení rozhodnutí o svěření dítěte do tohoto zařízení.*³³

Výkon péče o ohrožené děti v rámci státního a nestátního sektoru

Činnost nestátních organizací je řízena zákonem v závislosti na míře, v níž zasahují do kompetencí státu. Cílem je zapojení nestátních organizací do systému péče o ohrožené děti. Vzhledem k tomu, že tato oblast je kontrolována státem, musí být garance v přeneseném významu zajišťována i nepřímo, v rámci činnosti nestátních organizací. Nestátní organizace svou činnost soustředí zejména na oblasti, které stát není sám o sobě schopen zajistit (z důvodů systémových a personálních). Především zákon č.359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů a zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů. Funkční spolupráce mezi státním a nestátním sektorem ale nebyla doposud nastolena³⁴

1.7 Odpovědnost mládeže za protiprávní činy

³² KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V. *Sociálně – právní ochrana dětí*, s. 79.

³³ § 14 odst. 1 zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

³⁴ MPSV: *Analýza současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti*. [online]. Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7305/Analyza.pdf>

Zákon č. 218/2003 Sb. o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže upravuje podmínky odpovědnosti mládeže za protiprávní činy uvedené v trestním zákoně.

Účel řízení týkající se protiprávních činů mládeže

Projednáváním protiprávních činů, kterých se dopustili děti mladší patnácti let a mladiství, se sleduje, aby se na toho, kdo se takového činu dopustil, užilo opatření, které účinně přispěje k tomu, aby se nadále páchání protiprávního činu zdržel a našel si společenské uplatnění odpovídající jeho schopnostem a rozumovému vývoji a podle svých sil a schopností přispěl k odčinění újmy vzniklé jeho protiprávním činem; řízení musí být vedeno tak, aby přispívalo k předcházení a zamezování páchání protiprávních činů.³⁵

Opatření, která lze uložit mladistvému

- výchovná opatření,
- ochranná opatření a
- trestní opatření

Ochranná výchova se vykonává ve výchovných zařízeních.

Případy, kdy je ochranná výchova soudem nařízena

Soud pro mládež může mladistvému uložit ochrannou výchovu, pokud

- A. o výchovu mladistvého není náležitě postaráno a nedostatek řádné výchovy nelze v jeho vlastní rodině nebo v rodině, v níž žije,*
- B. dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána, nebo*
- C. prostředím, v němž mladistvý žije, neposkytuje záruku náležité výchovy, a nepostačuje uložení výchovného opatření.*³⁶

Přeměna ochranné výchovy v ústavní

Jestliže převýchova mladistvého pokročila do té míry, že lze očekávat, že i bez omezení, kterým je podroben během výkonu ochranné výchovy, se bude řádně chovat

³⁵ § 1 odst. 2 zákon č. 218/2003 o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)

³⁶ § 22 odst. 1 zákon č. 218/2003 o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)

a pracovat, avšak dosud nepominuly všechny okolnosti, pro něž byla ochranná výchova uložena, může soud ochrannou výchovu přeměnit v ústavní výchovu.³⁷

(Před nařízením ústavní výchovy je soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit náhradní rodinnou péčí, tj. svěřením dítěte do péče jiné fyzické osoby než rodiče, do pěstounské péče nebo osvojení, nebo rodinnou péčí v zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Takové řešení má pochopitelně přednost před péčí ústavní.)³⁸

2. KOMPETENCE REZORTŮ PŮSOBÍCÍCH V OBLASTI PÉČE O OHROŽENÉ DĚTI

2.1 Rezorty

o Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV)

Činnosti jsou realizovány v rámci **sociálně-právní ochrany dětí** (jedná se zejména o právní, metodickou a kontrolní činnost, včetně přezkumu pravomocných rozhodnutí krajských úřadů, spolupráci na mezinárodní úrovni a monitoring v oblasti práv dítěte; koordinaci implementace Úmluvy o právech dítěte; finanční zajištění výkonu sociálně-právní ochrany dětí na úrovni obcí a krajů, agendu a zprostředkování náhradní rodinné péče,...)

Související problematika v gesci Ministerstva práce a sociálních věcí:

Rodinná politika (sociální politika, zaměstnanost)

Rovnost žen a mužů (agenda boje proti domácímu násilí, problematika sladění pracovního a rodinného života, rovné postavení žen a mužů v rodině, včetně péče o rodinu a domácnost)

³⁷ § 23 odst. 1 zákon č. 218/2003 o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)

³⁸ KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V. *Sociálně – právní ochrana dětí*, s. 228.

Sociální politika (komplexní zabezpečení financování a výplaty dávek rodinám s dětmi)

Sociální služby

Příjmová politika

Sociální pojištění (koncepce důchodového a nemocenského pojištění a věcné záměry právních předpisů)

o Úřad pro mezinárodně-právní ochranu dětí

Agenda **sociálně-právní ochrany dětí ve vztahu k cizině** (dle zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů). Role Úřadu jako ústředního orgánu tak spočívá v zastupování České republiky navenek v rámci mezinárodních úmluv.

o Ministerstvo zdravotnictví (MZ)

Jedná se zejména o problematiku následujících oblastí v mezích působnosti MZ: praktické lékařství pro děti a dorost a sociální pediatrie, péče poskytovaná v jeslích, kojeneckých ústavech a dětských domovech pro děti do 3 let apod.

o Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT)

V rámci MŠMT se jedná zejména o následující činnosti související s agendou dětských domovů, dětských domovů se školou, diagnostických ústavů a výchovných ústavů: spolupráce na přípravě právních norem a metodických materiálů k náhradní péči, proškolení pracovníků sociálně-právní ochrany dětí k problematice ústavní a ochranné výchovy, preventivní péče před nařízením ústavní výchovy – střediska výchovné péče, spolupráce s rodinami dětí umístěných v zařízeních a se zařízeními; pravidelné kontroly atp.

o Ministerstvo vnitra (MV)

V rámci MV je agenda péče o ohrožené děti řešena v souvislosti s činností odboru prevence kriminality, odboru rozvoje lidských zdrojů ve veřejné správě, Policejního prezidia ČR, odboru bezpečnostní politiky. Činnost MV je dále významná z hlediska personálního

zajištění sociálně-právní ochrany dětí – výkon sociálně-právní ochrany dětí je zajištěn v přenesené působnosti obecními a krajskými úřady, jejichž zaměstnanci jsou součástí veřejné správy ČR.

O Ministerstvo spravedlnosti (MS)

Agenda rodinné legislativy a činnosti soudů spočívá zejména v oblasti opatrovnických řízení a soudnictví ve věcech mládeže, dále agenda zákonné úpravy trestněprávní ochrany dětí a mládeže, probační a mediační služby, věznic pro mladistvé.³⁹

2.2 Analýza institucionálního zajištění pro ohrožené děti

Je třeba postupovat zásadně v součinnosti se všemi zainteresovanými rezorty. Jako výchozí krok bude sestavena mezirezortní koordinační skupina, v níž budou zastoupeny všechny rezorty. Mimoto bude sestaven expertní panel nezávislých odborníků, který bude sloužit jako poradní orgán koordinační skupiny.⁴⁰

Tento záměr plně odpovídá opakovaně vyjadřovanému požadavku odborné veřejnosti v rámci České republiky, stejně jako závěrům hodnocení České republiky navenek (např. 2. periodická zpráva o plnění Úmluvy o právech dítěte, Výbor pro práva dítěte OSN). Řada aktuálních koncepčních a analytických materiálů zpracovaných státními i nestátními institucemi konstatuje neuspokojivý stav systému péče o ohrožené děti, přičemž všechny materiály shodně zdůrazňují zásadní problém roztržitosti tohoto systému. Pro řešení otázky roztržitosti systému byly opakovaně navrhovány tři základní varianty: vytvoření nezávislého nadrezortního orgánu, vytvoření nového ústředního orgánu státní správy (ministerstva) nebo převedení agendy pod jeden ze stávajících rezortů.⁴¹

³⁹ MPSV: *Analýza současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti*. [online]. Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7305/Analyza.pdf>

⁴⁰ Vláda ČR. *Ministr Petr Nečas představil plán transformace systému péče o ohrožené děti* [online]. Dostupné na WWW: <http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/aktualne/ministr-petr-necas-predstavil-plan-transformace-systemu-pece-o-ohrozene-deti-33420/>

⁴¹ MPSV: *Analýza současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti*. [online]. Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7305/Analyza.pdf>

2.3 Výkon péče o ohrožené děti v rámci státní správy a samosprávy

V sociální oblasti je výkon péče o ohrožené děti zajišťován kombinací aktivit státní správy a samosprávy, která působí jednak samostatně, jednak v přenesené působnosti. Obecně je výkon péče o ohrožené děti zajišťován na úrovni místní, regionální a celostátní.⁴²

3. ÚSTAVNÍ VÝCHOVA

3.1 Historie ústavní výchovy

Za předchůdce péče o sirotky v sirotčincích lze chápat už **athénské zákony**, podle kterých se stát staral o potomky občanů padlých ve válce a jejich vzdělání.⁴³ První zmínky o jakési ústavní péči se objevují až ve 4. století, kdy byl v **Cařihradě** zřízen **první útulek** pro opuštěné děti.⁴⁴

První ústavy podobné sirotčincům začaly v Evropě vznikat teprve s **šířením křesťanství**.⁴⁵

V dobách temného **středověku** byly sirotci z řad poddaného obyvatelstva prakticky majetkem vrchnosti, a ta s nimi mohla volně nakládat. Menší děti do deseti let obvykle dostaly **poručníka** z řad příbuzných či přátel jejich rodičů, starší bývaly ponechávány v panské službě. V tzv. **sirotčích knihách**, které sloužily k evidenci sirotků z řad poddaných, často najdeme záznamy o tom, kterak se dvě různé rodiny po

⁴² MPSV: *Analyza současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti*. [online]. Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7305/Analyza.pdf>

⁴³ WIKIPEDIE. *Sirotčinec* [online]. Dostupné na WWW: <http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Sirot%C4%8Dinec&oldid=4628593>

⁴⁴ VOCILKA, M. *Dětské domovy v České republice I*. s.19.

⁴⁵ WIKIPEDIE. *Sirotčinec* [online]. Dostupné na WWW: <http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Sirot%C4%8Dinec&oldid=4628593>

staletí navzájem starají o výchovu případných sirotků a správu jejich majetku až do jejich dospělosti. Tak to fungovalo až do zrušení nevolnictví (v Čechách roku 1781), kdy se náhle osiřelé dítě vlastně nemělo na koho obrátit – nemělo pána a opatrovníka.⁴⁶

Ve středověku a na počátku novověku provozovala v Evropě sirotčince většinou **církev** a zpravidla je vedli řeholníci nebo řeholnice. Státní instituce byly vzácností.⁴⁷ Kvalitativní sociální změna v internační problematice středověku vedla k zakládání specializovaných xenodochiálních místností (útulek, forma pohostinství), které klášter nebo chrám poskytoval pocestným, poutníkům, žebrákům, starcům, sirotkům, vdovám).⁴⁸

Velký zvrat přináší průmyslová revoluce. Lidé se začali masově stěhovat za prací do měst. Staletími vypěstované sousedské vazby v moderní době zmizely a náhle osiřelé dítě nemělo často kam jít, nikoho než své rodiče ani ve městě neznalo. S rostoucím důrazem na ekonomickou stránku života také rodiče stále častěji odkládali vlastní děti, protože je nemohli uživit. Takové odložené dítě se tedy muselo životem ve městě protloukat samo. Jako reakce na tento nový společenský problém vznikly v tomto období první sirotčince. Péči o sirotky se tradičně věnovali především mniši a jeptišky, později, na konci 19. století, vznikly sirotčince městské.

První český sirotčinec (tzn. s českým vedením a pedagogy) byl založen v roce **1903 ve Slaném**. Taková péče měla samozřejmě velmi daleko k dnešním standardům. Jejím úkolem bylo zajistit v první řadě přežití dítěte.⁴⁹

Charakteristickými prvky pro útulek 19. st. jsou dohled a soud.⁵⁰ Sirotčince až do 19. století představovaly tvrdé prostředí s velmi vysokou úmrtností chovanců. Důvodem byl jednak vysoký výskyt infekčních nemocí, vyplývající z kombinace nashromáždění velkého množství dětí na jednom místě a tehdejších hygienických

⁴⁶ GEHE. Dobrý kontakt. *Děti v sirotčincích*. Dostupné na WWW:

<http://www3.gehe.cz/cs/gehe-partner/lekarny/casopis-dobry-kontakt/1228-dobry-kontakt-casopis.html>

⁴⁷ WIKIPEDIE. *Sirotčinec* [online]. Dostupné na WWW:

<http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Sirot%C4%8Dinec&oldid=4628593>

⁴⁸ MŮHLPACHR, P. *Vývoj ústavní péče*, s. 12.

⁴⁹ GEHE. Dobrý kontakt. *Děti v sirotčincích*. Dostupné na WWW:

<http://www3.gehe.cz/cs/gehe-partner/lekarny/casopis-dobry-kontakt/1228-dobry-kontakt-casopis.html>

⁵⁰ MŮHLPACHR, P. *Vývoj ústavní péče*, s. 21.

zvyklostí), jednak hrála významnou roli podvýživa.⁵¹

Postupem času moderní státy zvýšily svůj podíl na péči o sirotky.

Konec 19. a počátek 20. století přináší změnu. Ústavy sloužící k vylučování lidí ze společnosti se orientují na **potřeby klientů**. Tento trend vede ke koncipování ústavní péče jako ochrany klientů před nároky vnějšího světa. Vzniká tak svět ve světě, kde platí normy, hodnoty a pravidla odlišná od reálného venkovního světa.⁵²

Až ve 20. století se na základě moderní pedagogiky ústavní výchova stala výchovou v pravém slova smyslu. A to především proto, že dětské domovy a další ústavní zařízení nemusela řešit otázku holé existence.⁵³

Většina dnešních ústavů byla založena v době poválečné. V té době byl vytvořen organizační **system ústavní péče**, který jednoznačně stanovil kritéria k zařazení jednotlivce do ústavu zdravotního, sociálního či výchovného charakteru.⁵⁴

Ve **20. st** bylo uzavřeno na 80 smluv, které se přímo nebo nepřímo týkaly dětí. Mezi prvními mezinárodními smlouvami v oblasti práv dítěte byla **Deklarace práv dítěte**, přijata Společností národů již v roce 1924. Ta se zabývá ochranou dětí ve smyslu zabezpečení jejich základních potřeb.⁵⁵

Vážnější pozornosti se dětem dostalo až po druhé světové válce. První přelomovou událostí byl vznik **Dětského fondu UNICEF** dne 11. prosince 1946. Jeho založení bylo motivováno skutečností, že děti v poválečné Evropě nejsou dostatečným způsobem chráněny. Význam této události je příkladem zejména díky přijetí principu, že „dětí si zaslouží zvláštní pozornost“. **Všeobecná deklarace lidských práv OSN** z 10. prosince 1948 se problematikou práv dětí zabývala v kontextu rodiny. Stanoví, že „mateřství a dětství mají nárok na zvláštní péči a pomoc a že „všechny děti, ať jsou narozeny v manželství či mimo ně, požívají stejné sociální ochrany“. ⁵⁶ A **Úmluva o právech dítěte**, přijata Valným shromážděním OSN, 20. listopadu 1989, říká, že se stát zavazuje zabezpečit dítěti zbaveného rodinného prostředí zvláštní ochranu a

⁵¹ WIKIPEDIE. *Sirotčinec* [online]. Dostupné na WWW:

<http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Sirot%C4%8Dinec&oldid=4628593>

⁵² MÜHLPACHR, P. *Vývoj ústavní péče*, s. 33.

⁵³ GEHE. Dobrý kontakt. *Děti v sirotčincích*. Dostupné na WWW:

<http://www3.gehe.cz/cs/gehe-partner/lekarny/casopis-dobry-kontakt/1228-dobry-kontakt-casopis.html>

⁵⁴ MÜHLPACHR, P. *Vývoj ústavní péče*, s. 33.

⁵⁵ Srov. BŮŽEK, A., MICHALÍK, J. *Informatorium (nejen) o právech dítěte se zřetelem k otázkám výchovy a vzdělávání*

⁵⁶ DAVID, R. *Práva dítěte*, s. 31

zajistit mu v souladu se svým vnitrostátním zákonodárstvím náhradní péči, buď rodinnou nebo ústavní.⁵⁷

Změny po roce 1989 ve společnosti přinesly zcela odlišnou ideologii, instituce jako taková však zůstává.⁵⁸

3.2 Vymezení ústavní výchovy

Podmínky výkonu ústavní a ochranné výchovy v ústavních zařízeních upravuje především **zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy**, ve znění pozdějších předpisů, jehož ustanovení jsou dále konkretizována **vyhláškou č. 438/2006 Sb.**, kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní nebo ochranné výchovy.⁵⁹

3.2.1 Výkon ústavní nebo ochranné výchovy

Ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a ve školských zařízeních pro preventivně výchovnou péči, kterými jsou střediska výchovné péče musí být zajištěno základní právo každého dítěte na výchovu a vzdělávání v návaznosti na ústavní principy a mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána, vytvářeny podmínky podporující sebedůvěru dítěte, rozvíjející citovou stránku jeho osobnosti a umožňující aktivní účast dítěte ve společnosti. S dítětem musí být zacházeno v zájmu plného harmonického rozvoje jeho osobnosti s ohledem na potřeby osoby jeho věku.⁶⁰

Účelem zařízení je zajišťovat nezletilé osobě, a to zpravidla ve věku od 3 do 18 let, případně zletilé osobě do 19 let (dále jen „dítě“), na základě rozhodnutí soudu o ústavní výchově nebo ochranné výchově nebo o předběžném opatření náhradní výchovnou péči v zájmu jeho zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělávání.⁶¹

⁵⁷ Srov. KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V. *Sociálně – právní ochrana dětí*, s.15

⁵⁸ MÜHLPACHR, P. *Vývoj ústavní péče*, s. 33.

⁵⁹ Srov. MOTEJL, O., ČERNÁ, I., PANOVSÁ, K., MATYÁŠOVÁ, P. *Sborník stanovisek veřejného ochránce práv. Rodina a dítě.* s. 66-67.

⁶⁰ § 1 odst. 1 zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

⁶¹ § 1 odst. 2 zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

Pedagogický pracovník určený ředitelem zařízení zpracuje program rozvoje osobnosti dítěte na základě komplexní diagnostické zprávy.⁶²

Nezletilé děti, umístěné v ústavní výchově mají zachovány nároky na dávky státní sociální podpory.⁶³ Je-li nezletilá oprávněná osoba v plném přímém zaopatření zařízení pro péči o děti a mládež, zastupuje ji v řízení o dávkách tento ústav.

3.2.2 Nařízení ústavní výchovy jako poslední opatření

Ústavní výchova – může ji nařídit soud podle § 46 ZR, jestliže „je výchova dítěte vážně ohrožena nebo vážně narušena a jiná výchovná opatření nevedla k nápravě nebo jestliže z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit“. Z důležitých důvodů může soud ústavní výchovu nařídit i pokud výchovná opatření nepředcházela. Rozumíme jimi opatření, jež mohou činit obce, okresní úřady dle ust. § 43 zákona o rodině. Jedná se o: *a) napomenutí nezletilého nebo rodičů, b) stanovení dohledu nad nezletilým (bývá zpravidla prováděn v součinnosti se školou), c) uložení omezujících opatření, která zabrání škodlivým vlivům na výchovu nezletilého, zejména se jedná o zákaz návštěv vybraných podniků pro nezletilého nevhodných.* Před nařízením ústavní výchovy je soud povinen zkoumat, zda výchovu dítěte nelze zajistit jinou formou náhradní rodinné výchovy, která má přednost před výchovou ústavní. Ústavní výchova se zpravidla vykonává v dětských domovech (srov. „výchova dítěte je ohrožena“) nebo v dětských výchovných ústavech (srov. „výchova dítěte je narušena“).⁶⁴

3.2.3 Nezaopatřeným osobám je v ústavní péči poskytováno plné přímé zaopatření

- stravování, ubytování a ošacení,
- učební potřeby a pomůcky,
- úhrada nezbytně nutných nákladů na vzdělávání,

⁶² § 5 odst. 2. Vyhláška 438/2006, kterou se upravují podrobnosti o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních

⁶³ § 67 odst. 3 zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů.

⁶⁴ BŮŽEK, A., MICHALÍK, J. *Informatorium (nejen) o právech dítěte se zřetelem k otázkám výchovy a vzdělávání*, s. 47.

- úhrada nákladů na zdravotní péči, léčiva a zdravotnické prostředky, které nejsou hrazeny ze zdravotního pojištění, pokud nebyla péče vyžádána zákonnými zástupci dítěte,
- kapesné, osobní dary a věcná pomoc při odchodu zletilých ze zařízení,
- úhrada nákladů na dopravu do sídla školy.⁶⁵

3.2.4 Ukončení ústavní výchovy

Ústavní výchova, která byla jednou nařízena soudem, má být zrušena, jestliže pominou její důvody nebo lze-li dítěti zajistit náhradní rodinnou péči. Nedojde-li ke zrušení ústavní výchovy dříve, zaniká dosažením věku 18 let dítěte. Z důležitých důvodů může soud ústavní výchovu prodloužit až na jeden rok po dosažení zletilosti. Záleží na posouzení soudu, zda je prodloužení ústavní výchovy v zájmu vývoje osobnosti dítěte. O prodloužení musí soud rozhodnout před dosažením zletilosti dítěte, jinak ústavní výchova ze zákona zaniká.⁶⁶

Ústavní výchova je opatření, které nemá trestní charakter a není časově ohraničena jako např. trest odnětí svobody. Trvá tak dlouho, dokud to vyžaduje její účel.⁶⁷

3.2.5 Práva dítěte

Všechny děti mají rovná práva zakotvená v **Úmluvě o právech dítěte** a v dalších mezinárodních smlouvách, které ČR ratifikovala, dále v **Listině základních práv a svobod** a dalších právně závazných dokumentech. Mezi tato práva patří např. právo na život, právo na jméno, právo znát své rodiče, právo na svobodné vyjádření svých názorů v záležitostech, které se ho týkají a další. Některá z těchto práv jsou dále výslovně uváděna a rozvedena v prováděcích zákonech a podzákonných normách.

Ve školských zařízeních pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy musí být mimo jiné zajištěno základní právo každého dítěte na výchovu a vzdělávání v návaznosti na ústavní principy a mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána. Ústavy musejí vytvářet podmínky podporující sebedůvěru dítěte ve společnosti. S dítětem musí být zacházeno

⁶⁵ § 2 odst. 7 zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

⁶⁶ KOVAŘÍK, J. a kol. *Náhradní rodinná péče v praxi*, s. 133.

⁶⁷ VOCILKA, M. *Vybrané statě etopedie*, s. 19.

v zájmu plného harmonického rozvoje jeho osobnosti s ohledem na potřeby jeho věku.⁶⁸

3.3 Kojenecké ústavy, dětské domovy pro děti do tří let

Nejdůležitějším úkolem těchto zařízení je péče o základní potřeby dětí a objasnění sociálně-právní situace dítěte. Dítě může být soudem právně uvolněno, pokud se o něj rodiče trvale nezajímají a může být svěřeno do náhradní rodinné péče.⁶⁹ Tato zařízení patří do **rezortu Ministerstva zdravotnictví**, přičemž se jejich výkon řídí především **zákonem č. 20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu**.

3.4 Diagnostický ústav

Diagnostický ústav je zařízení, které přijímá děti podle § 2 odst. 2, 3 a 4 a § 7 odst. 1 a na základě výsledků komplexního vyšetření, zdravotního stavu dětí a volné kapacity jednotlivých zařízení je umisťuje do dětských domovů, dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů s výjimkou dětí přijatých do diagnostického ústavu na základě § 7 odst. 1.

Pobyt dítěte v diagnostickém ústavu trvá zpravidla 8 týdnů.⁷⁰

Diagnostický ústav plní podle potřeb dítěte úkoly

- a) **diagnostické**, *spočívající ve vyšetření úrovně dítěte formou pedagogických a psychologických činností,*
- b) **vzdělávací**, *v jejichž rámci se zjišťuje úroveň dosažených znalostí a dovedností, stanovují a realizují se specifické vzdělávací potřeby v zájmu rozvoje osobnosti dítěte přiměřeně jeho věku, individuálním předpokladům a možnostem,*

⁶⁸ KOVAŘÍK, J. a kol. *Náhradní rodinná péče v praxi*, s. 130-131.

⁶⁹ SVOBODOVÁ, M. Děti a náhradní výchovná péče. *Sociální práce*, 2003, roč. 21, s. 46.

⁷⁰ § 5 odst. 1, 2, 3, 6 zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

- c) **terapeutické**, které prostřednictvím pedagogických a psychologických činností směřují k nápravě poruch v sociálních vztazích a v chování dítěte,
- d) **výchovné a sociální**, vztahující se k osobnosti dítěte, k jeho rodinné situaci a nezbytné sociálně-právní ochraně dětí, podle potřeby zprostředkovává zdravotní vyšetření dítěte,
- e) **organizační**, související s umístováním dětí do zařízení v územním obvodu diagnostického ústavu vymezeném ministerstvem, popřípadě i mimo územní obvod, spolupracuje s orgánem sociálně-právní ochrany dětí při přípravě jeho návrhu na nařízení předběžného opatření, které bude vykonáváno v diagnostickém ústavu nebo na návrh diagnostického ústavu v jiném zařízení,
- f) **koordinační**, směřující k prohloubení a sjednocení odborných postupů ostatních zařízení v rámci územního obvodu diagnostického ústavu, k ověřování jejich účelnosti a ke sjednocení součinnosti s orgány státní správy a dalšími osobami, zabývajícími se péčí o děti.

Diagnostická zpráva

Diagnostický ústav na základě výsledků diagnostických, vzdělávacích, terapeutických, výchovných a sociálních činností, které jsou součástí komplexního vyšetření, zpracovává komplexní diagnostickou zprávu s návrhem specifických výchovných a vzdělávacích potřeb podle § 2 odst. 10 stanovených v zájmu rozvoje osobnosti.

Komplexní diagnostická zpráva je složena ze závěrečné zprávy psychologa, speciálního pedagoga – etopeda, pedagogického pracovníka školy nebo třídy zřízené jako součást diagnostického ústavu a popisu celkového stavu dítěte, obsahujícího informace o zdravotním stavu dítěte ze zdravotní dokumentace a aktuální údaje.⁷¹

Dítě zadržené na útěku

Po přechodnou dobu poskytuje Diagnostický ústav péči mládeži zadržené na útěku (dětem a mladistvým zadrženým na útěku z dětských domovů a dětem a mladistvým, kteří jsou zadrženi na útěku od rodičů nebo od osob odpovědných za jejich výchovu). V obou z těchto případů diagnostický ústav musí bezodkladně oznámit přijetí dítěte

⁷¹ § 4 odst. 6. Vyhláška 438/2006, kterou se upravují podrobnosti o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních

nebo mladistvého s nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou příslušnému zařízení náhradní výchovné péče, v jehož evidenci jedinec je, popř. rodičům či osobám odpovědným za jeho výchovu. Příslušné zařízení či osoby odpovědné za výchovu jedince jsou pak povinni si mladistvého vyzvednout v co nejkratším možném termínu a také mají povinnost uhradit výdaje spojené s jeho pobytem v diagnostickém ústavu.⁷²

3.5 Výchovný ústav

Skladba klientů výchovného ústavu

Výchovný ústav pečuje o děti starší 15 let se závažnými **poruchami chování**, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální.

Výchovné ústavy se zřizují odděleně pro děti s nařízenou **ústavní výchovou** a uloženou **ochrannou výchovou**, popřípadě jako výchovný ústav nebo výchovná skupina pro děti, které jsou **nezletilými matkami**, a jejich děti, nebo pro děti, které vyžadují výchovně léčebnou péči.

Do výchovného ústavu může být umístěno i dítě mladší 15 let, má-li uloženou ochrannou výchovu, a v jeho chování se projevují tak závažné poruchy, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou. Vyjímecně, v případech zvláště závažných poruch chování, lze do výchovného ústavu umístit i dítě s nařízenou ústavní výchovou starší 12 let.⁷³

Náplň výchovného ústavu

Organizace výchovných, vzdělávacích a zájmových činností je za spolupráce psychologa a speciálního pedagoga-etopeda zpracovávána v rámci plánu výchovně vzdělávacích činností, na základě kterého se zpracovávají týdenní programy výchovně vzdělávacích činností. Dominantní součástí programu jsou odpovídající

⁷² Srov. JEDLIČKA, R., KLÍMA, P., KOŤA, J., NĚMEC, J., PILAŘ, J., *Děti a mládež v obtížných životních situacích.*, s. 308-309.

⁷³ § 14 odst. 1, 2, 3, zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

psychoterapeutické a socioterapeutické techniky individuálního i skupinového charakteru.⁷⁴

3.6 Dětský domov a Dětský domov se školou

3.6.1 DĚTSKÝ DOMOV

Náplň dětského domova

Dětský domov pečuje o děti podle jejich individuálních potřeb. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální.

Účelem dětského domova je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. Tyto děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova.

Do dětského domova mohou být umístovány děti ve věku zpravidla od 3 do nejvýše 18 let. Do dětského domova se rovněž umísťují nezletilé matky spolu s jejich dětmi.⁷⁵

Typ dětského domova

Internátní typ dětských domovů začíná nahrazovat typ **rodinný**. K největším rozdílům mezi oběma typy domovů patří kvalita interpersonálních vztahů a s tím související kvalita výchovné péče o děti.⁷⁶

⁷⁴ § 11 odst. 3. Vyhláška 438/2006, kterou se upravují podrobnosti o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních

⁷⁵ § 12 odst. 1, 2, 3, zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

⁷⁶ VALENTA, V. *Aplikace rodinné výchovy v činnosti dětského domova*

Tab. č. 1

DĚTSKÉ DOMOVY – počet zařízení, kapacita – podle území a zřizovatele

	Počet zařízení celkem	Lůžková kapacita ¹⁾	Počet ložnic pro děti	Skupinové byty ²⁾	Lůžka pro děti v bytech	Počet skupin ³⁾
Česká republika	155	5 262	1 509	241	1 628	632
Praha	3	118	56	6	6	13
Střední Čechy	18	585	185	12	96	70
Jihozápad	16	624	153	46	293	79
Severozápad	25	1 106	277	51	393	129
Severovýchod	22	731	189	35	260	87
Jihovýchod	24	669	159	41	293	80
Střední Morava	25	670	217	29	172	84
Moravskoslezsko	22	759	273	21	115	90
MŠMT	3	92	39	–	–	12
Kraj	142	5 027	1 407	241	1 628	604
Soukromník	7	114	51	–	–	13
Církev	3	29	12	–	–	3

1) Lůžková kapacita je stanovena podle projektovaného nejvyššího počtu lůžek v jednotlivých ložnicích, přípustného podle platných hygienických předpisů, nikoli podle skutečného počtu ubytovaných.

2) Uvedou se výhradně byty určené pro pobyt dětí umístěných do zařízení, včetně bytů podle § 3 odst. 6 vyhlášky, nepatří sem služební byty zaměstnanců.

3) Výchovné, výchovně-léčebné, pracovní výchovné a rodinné skupiny.

Zdroj: databáze UIV⁷⁷

3.6.2 DĚTSKÝ DOMOV SE ŠKOLOU

Do dětského domova se školou mohou být umísťovány děti zpravidla od 6 let do ukončení povinné školní docházky.

Účel dětského domova se školou

Účelem je zajišťovat péči o děti

a) s nařízenou ústavní výchovou,

- mají-li závažné poruchy chování, nebo
- které pro svou přechodnou nebo trvalou duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči, nebo

b) s uloženou ochrannou výchovou

⁷⁷ ÚSTAV PRO INFORMACE VE VZDĚLÁVÁNÍ. Výkonové ukazatele 2008/09. *Dětské domovy – počet zařízení, kapacita – podle území a zřizovatele* [online]. Dostupné na WWW: <http://www.uiv.cz/clanek/713/1812>

- c) **jsou-li nezletilými matkami** a splňují podmínky stanovené v písmenu a) nebo b), a jejich děti, které nemohou být vzdělávány ve škole, jež není součástí dětského domova se školou.⁷⁸

Tab. č. 2

DĚTSKÉ DOMOVY SE ŠKOLOU – počet zařízení, kapacita, děti a mládež
– podle území a zřizovatele

	Počet zařízení	Lůžková kapacita ¹⁾	Počet skupin ³⁾	Děti (mládež) ²⁾						před zahájením PŠD	plnění PŠD	po ukončení PŠD
				z toho celkem		z toho nezletilé matky		cizinci celkem	děti na útěku			
				úplní sirotci	děti nezletilých matek	úplní sirotci	děti nezletilých matek					
Česká republika	29	981	123	742	1	2	1	12	82	1	667	74
Praha	2	54	7	34	–	–	–	9	10	–	27	7
Střední Čechy	5	214	26	174	–	1	–	1	28	–	139	35
Jihozápad	3	113	14	83	–	–	–	–	1	–	82	1
Severozápad	4	121	16	100	–	–	–	–	7	–	100	–
Severovýchod	7	294	38	197	–	1	–	1	19	–	181	16
Jihovýchod	3	55	7	52	1	–	1	1	3	1	43	8
Střední Morava	4	112	14	96	–	–	–	–	14	–	90	6
Moravskoslezsko	1	18	1	6	–	–	–	–	–	–	5	1
MŠMT	29	981	123	742	1	2	1	12	82	1	667	74

1) Lůžková kapacita je stanovena podle projektovaného nejvyššího počtu lůžek v jednotlivých ložnicích, přípustného podle platných hygienických předpisů, nikoli podle skutečného počtu ubytovaných.
2) Do dětského domova se školou mohou být umísťovány děti zpravidla od 6 let do ukončení povinné školní docházky.
3) Výchovné, výchovně-léčebné, pracovní výchovné a rodinné skupiny.

Zdroj: databáze UIV⁷⁹

⁷⁸ § 13 odst. 4, 1, zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

⁷⁹ ÚSTAV PRO INFORMACE VE VZDĚLÁVÁNÍ. Výkonové ukazatele 2008/09. *Dětské domovy se školou – počet zařízení, kapacita, děti a mládež – podle území a zřizovatele* [online]. Dostupné na WWW: <http://www.uiv.cz/clanek/713/1812>

Tab. č. 3

**Počty dětí ve všech zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy
ve školním roce 2003/04 až 2008/09**

Zařízení	2003/04	2004/05	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	Rozdíl r. 2003/04 a 2008/09	%	Rozdíl r. 2007/08 a 2008/09	%
DD1	4 657	4 867	4 869	4 815	4 618	4 739	+ 82	1,76	+ 121	2,62
VÚ2	1 544	1 479	1 420	1 404	1 430	1 546	+ 2	0,13	+ 116	8,11
DÚ3	494	501	537	516	705	793	+ 299	60,53	+ 88	12,48
DDŠ4	555	743	795	724	674	742	+ 187	33,69	+ 68	10,09
Celkem	7 250	7 590	7 621	7 459	7 427	7 820	+ 570	7,86	+ 393	5,29

1 Dětský domov 2 Výchovný ústav 3 Dětský diagnostický ústav 4 Dětský domov se školou

Zdroj: MŠMT⁸⁰

3.7 Federace dětských domovů ČR

Fédération Internationale des Communautés Éducatives

FDD ČR, která je součástí FICE, je profesní organizací sdružující především pracovníky zařízení pro výkon ústavní výchovy (dětské domovy, výchovné ústavy, diagnostické ústavy).

Federace dětských domovů je součástí jediné mezinárodní organizace sdružující pracovníky z oblasti výchovy mimo vlastní rodinu. Hájí práva dětí, a to především těch, jejichž psychický, fyzický a sociální vývoj je v důsledku nepříznivých podmínek

⁸⁰ MŠMT. Statistika počtu dětí umístěných v zařízeních ochranné a ústavní výchovy [online]. Dostupné na WWW:

<http://www.msmt.cz/socialni-programy/statistika-poctu-deti-umistenych-v-zarizenich-ochranne-a>

ohrožen, zejména pak dětí sociálně znevýhodněných (děti z rodinného prostředí s nízkým sociálně kulturním postavením, ohrožené sociálně patologickými jevy a děti, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova).⁸¹

3.8 Fond ohrožených dětí

Pozoruhodnou iniciativu v oblasti přímé pomoci dětem v ČR vyvíjí nestátní organizace Fond ohrožených dětí (dále jen FOD). FOD provozuje azylové domy pro rodiče a děti. V roce 2000 zahájil nový projekt nazvaný Klokánek. Ten je konstruován tak, aby se předcházelo umístování ohrožených dětí do ústavů. Děti jsou svěřovány do péče jedné nebo dvěma „tetám“ nebo manželům, a to v rámci předběžného opatření soudu či přímo na žádost rodiče, případně staršího dítěte samého. V náhradní rodině dítě pobývá krátkou dobu, během níž se hledá řešení – sanace vlastní rodiny dítěte nebo předání dítěte do náhradní rodiny, ve které bude trvale. Náhradní rodiče pečující o děti v Klokánku procházejí psychologickým testováním a jsou pravidelně supervidováni. Kontakt dítěte s biologickými rodiči je podporován, pokud tomu nebrání vážné důvody či pokud dítě samo tento kontakt neodmítá.⁸²

3.9 Další organizace se vztahem k náhradní výchově

Liga lidských práv

Zaměřuje se na reformu ústavů. Vypracovala systémové doporučení, ve kterém shrnuje své poznatky z praxe a svá doporučení, jak stávající situaci zlepšit. Na podzim 2007 Liga vydala rozsáhlejší studii týkající se právních a psychologických aspektů ústavní výchovy s názvem Děti z ústavů!

⁸¹ F.I.C.E. *Federace dětských domovů ČR* [online]. Dostupné na WWW: <http://www.fddcr.cz/>

⁸² MATOUŠEK, O., KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J *Sociální práce v praxi*, s 33.

Český helsinský výbor

Nevládní nezisková organizací pro lidská práva.

UNICEF (Dětský fond OSN)

Je hlavní světovou organizací, která se zabývá ochranou a zlepšováním životních podmínek dětí a podporou jejich všestranného rozvoje.

Dětské krizové centrum

Hlavním zaměřením je problematika syndromu CAN.

Nadace Naše dítě

Posláním a cílem nadace je pomoc týraným, zneužívaným, handicapovaným, ohroženým a opuštěným dětem. Usiluje rovněž o změnu legislativy, která umožní rychlejší adopce a rozšíření spektra náhradní rodinné péče.

Středisko náhradní rodinné péče

Zabývá se problematikou dětí, které se ocitly ve zvláště obtížných životních situacích a dětí, které vyrůstají mimo vlastní rodinu. Cílem Střediska je, aby rodinná péče o opuštěné děti převládla nad péčí ústavní a aby se všestranně rozvíjel a změnil systém náhradní rodinné péče u nás.

Nadace Terezy Maxové

Účelem nadace je všestranná podpora a pomoc znevýhodněným a opuštěným dětem s cílem umožnit jim zdravý a bezpečný život v rodinném prostředí. Nadace si klade za cíl snížit počet dětí vyrůstajících v ústavní výchově v ČR, finanční podporou všech činností, které přispívají k účinnému naplnění cílů nadace a jež jsou v souladu s jejím statutem.

Domy na půli cesty

Azylové bydlení na přechodnou dobu. Kromě ubytování nabízí klientům i další sociální služby.

Dále charity, diakonie, a mnoho dalších.

4. RIZIKA ÚSTAVNÍ VÝCHOVY

Nařízení ústavní výchovy – zásah do klientova života

Ústavní pobyt je vždy vážným zásahem do klientova osudu. Jednotlivé etapy mají svá specifika, jimž by měly být ústavní režimy přizpůsobeny. Ústavní péče má nezanedbatelná rizika pro klienty, tato rizika se liší podle toho, v kterém věku a v jaké životní situaci se klient do ústavní péče dostal.⁸³ S umístěním klienta do zařízení ústavní péče souvisí i vývoj hodnotové orientace, která se vytváří v souvislosti výchovného prostředí, vlivem blízkých osob a sebepojetím jedince.⁸⁴

Klienti se do ústavu dostávají proto, že jsou v debaklové životní situaci. Skoro vždy jsou pod nějakým tlakem. Je nutné počítat s tím, že vstup do ústavní péče je pro klienta událostí málo vítanou. Klient bývá svou situací a svým stavem deprimován. Vstup do neznámého prostředí, v němž se bude nucen přizpůsobovat existujícím pravidlům (v některých zařízeních velmi omezujícím), pro něj představuje další krok a zátěž.⁸⁵

Hospitalismus

Nejzávažnějším rizikem dlouhodobého pobytu v ústavu je tzv. hospitalismus, tedy stav dobré adaptace na umělé ústavní podmínky, doprovázený snižující se schopností adaptace na neústavní život. V ústavu má klient úplné zaopatření, o to těžší je adaptace na přirozené prostředí. Klient se stýká s omezeným počtem spoluobyvatel a nepočetným týmem profesionálů. Pohybuje se v omezeném prostoru ústavu a jeho okolí. Je pro něho snažší orientovat se v ústavním redukovaném světě, než v komplexním, nepřehledném vnějším světě.⁸⁶

Odchod z ústavu

Po odchodu z ústavu mladí lidé jen obtížně hledají vlastní bydlení a zaměstnání. Snaží se jim v tom pomáhat několik nestátních domů na půl cesty, ty však celkové potřebě nestačí, a přestože pro své klienty dělají mnoho, vliv ústavní deprivace odstranit nemohou. U těchto mladých lidí je vysoká pravděpodobnost, že se v krátké době dostanou do konfliktu se zákonem. Republikový výbor pro prevenci kriminality

⁸³ MUEHLPACHR, P., *Vývoj ústavní péče*, s. 35.

⁸⁴ TURČEK, K. *Psychopatologické a sociálno-patologické prejavy detí a mládeže*

⁸⁵ MUEHLPACHR, P., *Vývoj ústavní péče*, s. 42.

⁸⁶ Tamtéž, s. 37.

odhaduje v citované zprávě, že se to týká zhruba poloviny mladých lidí propuštěných z ústavů.⁸⁷

Ztráta soukromí

Ztráta soukromí je pravidelnou daní za pobyt v ústavu. Některé instituce (dětské domovy, vesničky SOS) omezují soukromí minimálně. Represivní ústavy provádí degradační rituál, kdy se klient podrobí přijímací proceduře, při které je připraven o svoje šaty, osobní věci, je mu přidělen stejnokroj, postel, místnosti, které nemůže využívat ani podle svého přání.⁸⁸ Je zřejmé, že se klienti jedné rodinné buňky určitým způsobem omezují. Jeden nemůže poslouchat hlasitou hudbu, protože se jiný učí a podobně.⁸⁹ V některých ústavech zatím nejsou respektována ani práva dětí na návštěvy.⁹⁰

Naše ústavy, na rozdíl od ústavů v zemích ležících na východ od nás, netrpívají nedostatkem hygieny. Spíše naopak. Hygiena je u nás jednou z oblíbených ústavních posedlostí, v jejímž jménu je možno klienty neustále zaměstnávat.⁹¹

Vysoký počet dětí v ústavních zařízeních

*Česko dlouhodobě „vede“ v číslech ilustrujících počet dětí v ústavech. Podle nedávno zveřejněné statistiky UNICEF jsme bohužel „na úplné špici“ v evropském ukazateli počtu dětí do 3 let v ústavech (60 dětí v ústavu na každých 10 000 dětí v populaci). Tento ukazatel však započítává pouze děti do 3 let, tj. v našem systému umístěné v kojeneckých ústavech. Při započtení dětí umístěných v ústavech sociální péče a ve školských zařízeních ústavní výchovy se dostáváme přibližně k číslu 480 dětí v ústavu na 10 000 dětí v populaci. Absolutní čísla hovoří o přibližně 20 000 dětí v ústavech.*⁹²

Ochrana dětí v České republice nedosahuje úrovně odpovídající úrovni vyspělých evropských států, a to zejména s přihlédnutím k vysokému počtu dětí v ústavní péči a

⁸⁷ MATOUŠEK, O., KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J. *Sociální práce v praxi*, s. 270.

⁸⁸ MUEHLPACHR, P., *Vývoj ústavní péče*, s. 37-38.

⁸⁹ MATOUŠEK, O. *Ústavní péče*

⁹⁰ MATOUŠEK, O., KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J. *Sociální práce v praxi*, s. 271.

⁹¹ MUEHLPACHR, P., *Vývoj ústavní péče*, s. 39.

⁹² Liga lidských práv. *Děti z ústavů* [online]. Dostupné na WWW: <http://www.llp.cz/cz/temata/prava-deti/deti-z-ustavu/publikace>

nedostatečné nabídce alternativních forem práce s ohroženým dítětem a jeho rodinou.⁹³

Ústavní péče je u nás preferovanou formou sociální péče, což bylo již mnohokrát kritizováno mezinárodními organizacemi a institucemi. Výbor OSN pro práva dítěte ve svých závěrech vyjádřil znepokojení nad nedostatkem pomoci a podpory rodičům při plnění jejich odpovědnosti při výchově a vývoji dítěte, nad nedostatkem prevence a rodinného poradenství a nad tím, že sociální problémy a krize rodiny jsou často řešeny umístěním dítěte do ústavu.⁹⁴

Dle statistických údajů Ministerstva práce a sociálních věcí, Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstva zdravotnictví žije v České Republice přibližně 20 000 dětí v zařízeních ústavní péče, což je, v porovnání s jinými evropskými státy, počet alarmující. Nejčastějším způsobem řešení situace selhávající rodiny dítěte je jeho umístění do ústavu, byť by takové opatření mělo být až řešením nejzazším.⁹⁵

V současné době je však nutno přihlédnout i k tomu, že vzniká celá řada malých dětských domovů rodinného typu, vytvářející model velké rodiny, v nichž je dětem poskytována péče obdobná individuální rodinné výchově.⁹⁶

Personální vytíženost

Orgány sociálně-právní ochrany dětí přešly z okresních úřadů v roce 2002 na pověřené obce. Příslušný zákon jim ukládá tolik úkolů a personálně jsou natolik poddimenzovány, že nezvládnou více než nutné administrativní minimum. Odkazování dětí z problémových rodin do ústavní péče je téměř jediným opatřením.⁹⁷

Velikost ústavů se po roce 1989 nezměnila, zmenšily se jen tzv. výchovné skupiny, ovšem řada programů stále probíhá ve velkých skupinách. Personálu v ústavech není

⁹³ Vláda ČR. *Ministr Petr Nečas představil plán transformace systému péče o ohrožené děti* [online]. Dostupné na WWW: <http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/aktualne/ministr-petr-necas-predstavil-plan-transformace-systemu-pecce-o-ohrozene-deti-33420/>

⁹⁴ Liga lidských práv. *Děti z ústavů! Právní a psychologické dopady výchovy z pohledu ochrany rodiny a nejlepšího zájmu dítěte* [online]. Dostupné na WWW: http://www.llp.cz/files/file/deti_z_ustavu.pdf

⁹⁵ Liga lidských práv. *Děti z ústavů! Právní a psychologické dopady výchovy z pohledu ochrany rodiny a nejlepšího zájmu dítěte* [online]. Dostupné na WWW: http://www.llp.cz/files/file/deti_z_ustavu.pdf

⁹⁶ HOLUB, M., NOVÁ, H., HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině – komentář a předpisy související*, s. 118.

⁹⁷ MATOUŠEK, O., KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J. *Sociální práce v praxi*, s. 270.

dostatek a v mnoha ústavech není průběžně systematicky vzděláván ani supervidován, pro soustavnou individuální práci s dítětem a jeho rodinou ústavy podmínky nemají.

Činnost těchto zařízení kontroluje inspekce ministerstva školství, ta však posuzuje, nakolik personál dodržuje resortní předpisy. Hledisko zdůrazňující potřeby dítěte a jeho rodiny však stávajícím systémem podporováno není.⁹⁸

Uzavřený život v ústavním zařízení

V ústavech stejně jako v jiných organizacích, existuje hierarchie společenských pozic, formální nadřízenost se nemusí krýt s nadřízeností neformální. Stejně jako rodiny a státy, udržují ústavy svůj vnitřní řád soubory pozitivních a negativních sankcí. Ústavy mají svůj folklór, mají svůj slovník, svoji atmosféru. Vůči vnějšímu světu jsou uzavřené, vstup i výstup je kontrolovaný. Mezi klienty a personálem existuje hranice, jejíž obdobou je mezigenerační hranice rodinná. Přístupnost určitých míst v ústavu je regulována pravidly, která souvisejí s hierarchií společenského postavení. V ústavech není ponecháno nic náhodě, kdo, s kým, a kde může být v kontaktu.⁹⁹

Na počátku 90. let je realita v institucionálních zařízeních podobná ve dvou ohledech. První z nich je kolektivní identifikace dětí a mládeže ve výchovné péči. Institucionální zařízení jsou vytvářena spíše pro homogenní skupiny dětí a mládeže, jejichž identita je určena hlavním problémem, který je jim všem společný. Druhým rysem je rostoucí otevřenost institucionálních zařízení k okolní společnosti. V minulosti se na institucionální zařízení pohlíželo jako na silná prostředí nebo na uzavřené instituce. Personál v tomto uzavřeném prostředí byl popsán jako silný ovlivňující činitel, protože členové personálu neměli v uzavřeném prostředí žádnou konkurenci a byli jedinými lidmi, kteří sloužili jako modely pro napodobování a identifikaci dětí.¹⁰⁰

Roztržitěnost agendy péče o ohrožené děti

⁹⁸ MATOUŠEK, O., KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J *Sociální práce v praxi*, s. 271.

⁹⁹ MUEHLPACHR, P., *Vývoj ústavní péče*, s. 33.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 43.

Za nedostatek je považována roztržštěnost agendy péče o ohrožené děti, a to na úrovni vertikální i horizontální. Doposud nebyla dostatečně vymezena ani role jednoho koordinujícího orgánu odpovědného za propojování rezortních aktivit. V programovém prohlášení vlády je stanoveno jako jeden z cílů provedení transformace systému péče o ohrožené děti.¹⁰¹

Za předpokladu, že základním nedostatkem systému péče o ohrožené děti zůstává jeho roztržštěnost, je možné definovat konkrétní projevy této roztržštěnosti následovně:

- **Odlišná rezortní filozofie** a přístup k práci s ohroženými dětmi - nebyl doposud vytvořen jednotný základ společný pro všechny zodpovědné rezorty (agenda péče o ohrožené děti spadá pod 5 rezortů - Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo zdravotnictví, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, Ministerstvo vnitra a Ministerstvo spravedlnosti)
- **Vlastní legislativní úprava** - neexistuje jediná společná legislativní norma, která by obsahovala zákonný rámec péče o ohrožené děti (například zákon o sociálně-právní ochraně dětí spadá pod MPSV, zákon o rodině spadá pod MS, zákon o ústavní a ochranné výchově pod MŠMT).
- **Odlišná kritéria pro personální zajištění** – v rámci jednotlivých rezortů se jedná o různé požadavky na personální zajištění péče o děti, ať už z hlediska kvality nebo kvantity. Odborné kompetence pracovníků se tak pohybují v oblasti zdravotní, pedagogické a sociální.
- **Rozdílné finanční zajištění** aktivit jednotlivých rezortů – podíl finančních prostředků plynoucích ze státního rozpočtu do jednotlivých oblastí péče o děti je nerovnoměrný. V přepočtu na dítě je ve srovnání s ostatními aktivitami v oblasti péče o děti nejnákladnější financování ústavní péče (školského i zdravotního rezortu). Nestátní organizace systematicky financovány nejsou. Zcela nezajištěna je potom terénní práce s rodinou.

¹⁰¹ Vláda ČR. *Ministr Petr Nečas představil plán transformace systému péče o ohrožené děti* [online]. Dostupné na WWW: <http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/aktualne/ministr-petr-necas-predstavil-plan-transformace-systemu-pece-o-ohrozene-deti-33420/>

- Naprostá **absence koordinace aktivit** jednotlivých resortů.¹⁰²

Veřejný ochránce práv doporučil

- Začít neprodleně podnikat koncepční kroky ke sjednocování péče o dítě pod gesci jednoho orgánu,
 - zabývat se změnou celkové koncepce náhradní rodinné péče a péče o rodinu a děti
 - průběžné intenzivní práce s ohroženými dětmi a jejich rodinou
 - důrazu na skutečnost, že odejmutí dítěte, je až krajní možností s tím, že důvodem by neměly být bytové či majetkové poměry rodičů
- Zřizování „malých“ zařízení rodinného typu¹⁰³

5. PRAKTICKÁ ČÁST

CÍL PRÁCE, ROZBOR PROBLÉMU

Pro studium oboru Sociální a charitativní práce je kromě jiných poznatků z teorie a praxe zcela nutná i částečná orientace v legislativě České republiky. Moje práce je zaměřena na legislativu týkající se ústavní výchovy. Touto tematikou se zabývá mnoho autorů knih zaměřených na problém přímo nebo jen okrajově, v různé kvalitě

¹⁰² MPSV. Tisková zpráva. *Transformace a sloučení systému péče o ohrožené děti*. Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/5283/03042008.pdf>

¹⁰³ VEŘEJNÝ OCHRÁNCE PRÁV. Tisková zpráva. *Systematické návštěvy zařízení, v nichž se vykonává ústavní a ochranná výchova* [online]. Dostupné na WWW: <http://www.ochrance.cz/dokumenty/dokument.php?back=/media/index.php&doc=598>

odbornosti, v různém rozsahu a zaměření. Informace čerpané z internetu skýtají většinou větší aktuálnost dané problematiky.

Cílem mé práce je srovnání aktuálních podmínek života dětí v Dětském domově a života dětí v rodinném prostředí. Ačkoliv se život klientů Dětského domova v posledních desetiletích jak na poli legislativy, tak i v rámci praxe snaží co nejvíce přiblížit rodinnému prostředí, je stále prostor mezi těmito dvěma body neslučitelný a pokud se i nadále ti, kdož mají moc zákony tvořit nebudou snažit o prosazování dalších úprav, budou děti z těchto zařízení ve svém okolí stigmatizovány, třeba v bodech, kterým jsem dala v praktické části prostor. Pozornost je třeba věnovat i dalším faktorům jako je třeba chybějící vzor rodiny, nemožnost kolektivní péče plně rozvíjet individuální schopnosti a dovednosti dítěte a jiným již v teoretické části popsaným rizikovým faktorům.

POSTUP A METODY

Abych zmíněných cílů dosáhla, zvolila jsem metody **kvalitativního výzkumu**. Prostředkem k získání výzkumných údajů bylo **dotazníkové šetření**, kde jsem oslovila 50 náhodně vybraných rodičů různého věku nezletilých dětí. Návratnost vyplněných dotazníků byla 96 %. V rámci sekundární analýzy dat jsem prostudovala současnou legislativní úpravu a dostupnou literaturu věnující se této problematice. Práci jsem pro přesnější vzhled do problematiky doplnila 6 **kasuistiky**, které jsou odrazem kontaktu jak s běžnými rodinami, tak i přímo s klienty a pracovníky Dětského domova. Při srovnávání ústavní péče jsem čerpala ze zákona č. 109/2002 Sb., *o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů*, vyhlášky č. 438/2006, *kteou se upravují podrobnosti o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních*, vnitřního řádu Dětského domova v Horní Plané a vlastních zkušeností zaměstnance Dětského domova. Pro tento účel jsem tedy použila nejstarší výzkumné metody – **pozorování**.

Dětský domov, Základní škola a Školní jídelna, Horní Planá

Dětský domov je školským zařízením pro děti, které nemají poruchy chování, zpravidla ve věku od 3 do 18 let, případně do skončení profesní přípravy, nejdéle do 26 let. Děti jsou do dětského domova umisťovány prostřednictvím Dětského diagnostického ústavu v Českých Budějovicích, a to na základě rozhodnutí soudu o nařízení ústavní výchovy nebo na základě rozhodnutí o předběžném opatření (v případě ohrožení života nebo zdraví dítěte). Součástí Dětského domova je i základní škola pro zdravotně postižené děti. Tato škola zabezpečuje výuku dětí od 1. post. ročníku do 9. post. ročníku. Ostatní děti se vzdělávají v Základní škole v Horní Plané, kam samostatně docházejí. Učni a studenti dojíždí do škol mimo zařízení, do domova se vrací na víkendy a na prázdniny, přes týden jsou ubytováni na internátech. V DD pracují pedagogičtí a nepedagogičtí (administrativní a provozní) pracovníci.

Kapacita DD je 72 dětí, rodinné buňky jsou umístěny ve 3 budovách. Děti jsou rozděleny do 9 rodinných buněk, z toho 3 RB jsou složeny z učňů a studentů. K 1.4.2008 byly otevřeny 2 skupiny dětí s výchovnými problémy (jedná se o děti, které mají poruchy chování, které narušují činnost běžné rodinné skupiny, ale jejich rozsah ještě není takový, aby musely být zařazeny do DD se školou nebo do VÚ). Tyto skupiny mají svůj vlastní denní režim, který vychází z věkové skladby dětí.

STANOVENÍ HYPOTÉZ

Dítě žijící v ústavní výchově je na rozdíl od dítěte žijícího v rodinném prostředí ve svém jednání, plánování, finančních možnostech a individuálním přístupu ze strany vychovávající osoby omezeno mnoha aspekty vycházejícími z právní úpravy o ústavní výchově a vnitřními pravidly konkrétního zařízení, jež tuto právní úpravu doplňují.

ANALÝZA ZÍSKANÝCH ÚDAJŮ

(Ve stejném sledu bodů jako v Dotazníku)

1. Počet dětí

Ve většině domácností žije menší počet dětí než v jedné rodinné buňce Dětského domova. Nejčastěji uváděný počet dětí na jednu rodinu byl 2.

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně

dalších zákonů uvádí počet dětí v Dětském domově na jednu rodinnou skupinu nejméně 6 a nejvíce 8 dětí.

V DD Horní Planá souhlasí kapacita 6-8 dětí na jednu rodinnou skupinu. Vzestupný počet se odvíjí dle rozhodnutí Dětského diagnostického ústavu Homole, jehož prostřednictvím jsou děti do zařízení umisťovány. Kapacita je vyrovnávána odchodem klientů ze zařízení na základě zrušení ústavní výchovy soudem, na základě pěstounské péče, při dovršení zletilosti nebo podmíněném propuštění.

Počet dětí v primární rodině je ve většině domácností tedy evidentně nižší než v jedné rodinné buňce Dětského domova.

2. Věk dětí

Každá rodinná skupina v DD má stejně jako v rodinném prostředí heterogenní skladbu, věkové rozmezí přijímaných dětí je stanoveno od 3 do 18 let.

3. V jakém počtu sdílejí děti dětský pokoj

V odpovědích vzorku oslovených respondentů převažovala skutečnost 1 dítě na dětský pokoj, v těsném závěsu za odpovědí 2 děti na 1 dětský pokoj.

V Dětském domově Horní Planá jsou děti umisťovány v počtu dle momentální kapacity svěřenců. Vnitřní prostorové možnosti zde skýtají pokoje s jedním, dvěma, třemi a čtyřmi lůžky. V současné době zde děti obývají pokoj nejčastěji ve dvou osobách, vždy odděleně chlapci od dívek (výjimkou jsou jen předškolní děti).

Vyváženost srovnání umístěných dětí na jeden dětský pokoj v DD a rodinném prostředí je v posledních letech velmi pozitivní. Znamená to, že i dítě s nařízenou ústavní výchovou má možnost prostorového soukromí stejně jako dítě žijící s rodiči.

4. Čas, který je dětem věnován při přípravě do školy

Dotázaní rodiče se svým dětem věnují nejčastěji méně než jednu hodinu denně. Respondenti s dětmi mladšího školního věku věnují svým dětem často více než jednu hodinu a respondenti s dětmi staršími 15-ti let svým potomkům nevěnují čas žádný.

Dle rámcového režimu dne Dětského domova mají klienti čas pro přípravu do školy určený mezi 13 – 15 hod. Což by znamenalo, že při plném obsazení rodinné buňky, má vychovatelka čtvrt hodiny času na jedno dítě. V praxi je ovšem třeba věnovat větší pozornost dětem s problémy učení, dětem, které potřebují pomoc při

plnění domácích úkolů, při opakování učiva, při kontrole hlasité četby atd. Z časových důvodů tedy není možné, aby byly schopnosti dětí rozvíjeny více než tomu dovoluje poměr 1 vychovatelky na 6 – 8 dětí.

Ačkoliv zákon č.109/2002 Sb. říká, že dítě s nařízenou ústavní výchovou má právo na vytváření podmínek pro dosažení vzdělání a pro přípravu na povolání v souladu s jeho schopnostmi, nadáním a potřebami, obávám se, že v praxi není toto z důvodů již uvedených splnit do důsledku možné, byť skóre mezi DD a rodinným prostředím není v této oblasti tak špatné.

Kasuistika 1.

N.T. se narodila jako jediná dcera manželům F.T. a M.T. Otec zemřel, když byly N.T. tři roky, matka ztrátu manžela psychicky neunesla a nastal u ní problém s nadměrným požíváním alkoholu. Matčiny výpadky a zanedbávání výchovy nezletilé N.T. ohlásili na policii sousedé. Přes možné výchovné opatření sociálních pracovníků (opakované návštěvy, vyjednávání, domluvy, napomenutí a dohled) matka svoji závislost na alkoholu nezvládla a její dohled nad výchovou dcery N.T. nebyl již nadále možný. Nad N.T. byla v pěti letech nařízena ústavní výchova v Dětském domově.

V průběhu dalších čtyř let matka dceru N.T. v různých intervalech kontaktovala. Její sociální a zdravotní stav byl díky závislosti na alkoholu stále kritičtější a ani na dívčinu psychiku nepůsobily kontakty s matkou příznivě, jelikož jí má ráda a jejího stavu je jí líto.

Nyní je N.T. jedenáct let, matka už jí po té, co přišla o domov a finance nekontaktovala a ani sociální pracovníci o ní nemají již delší dobu informace. N.T. byla vyhodnocena jako dítě vhodné pro svěřeni do pěstounské péče. Při přípravě tohoto aktu prošla N.T. mimo jiné i psychologickým vyšetřením, kde jí byla zjištěna nadprůměrná inteligence. Což jen potvrdilo její dosavadní výborný prospěch v Základní škole a velký zájem především o vědeckou literaturu. N.T. nakonec o pěstounskou péči nepotvrdila zájem a spíše se vyjádřila kladně pro další pobyt v Dětském domově. Na základě jejich výborných výsledků nabídl N.T. studium se stipendiem a ubytováním Jazykový institut v Praze, jehož poplatky za školné by ani rodina s průměrným příjmem nebyla schopna pokrýt. Dětský domov byl nabídkou pro svoji klientku polichocen, nicméně zvažoval, zda by takový pobyt mezi dětmi z lépe finančně zabezpečených rodin N.T. na psychice neublížil. N.T. se jednoznačně pro studium nevyjádřila a nakonec sama nabídku zmařila svým zhoršujícím se prospěchem v ZŠ. Dívka nezvládla přestup na druhý stupeň ZŠ a jeho zvyšující se nároky jak v probíraném učivu, zejména v matematice, tak i v důkladnější domácí přípravě. N.T. je ve svém nynějším stavu vcelku spokojená, pobyt v DD jí vyhovuje, nad svými vrstevníky vyniká přirozenou inteligencí.

Kasuistika 2.

K.P. se narodila jako jediná dcera manželům V.P. a M.P. Vzhledem ke zdravotním problémům matky se nepodařilo přes veškerou možnou snahu na svět přivést dalšího sourozence, ačkoliv si to rodina velmi přála. Rodiče K.P. koupili a zrekonstruovali třípokojový byt.

K.P. byla od útlého věku věnována nadměrná pozornost a péče, požadavky na ni byly větší, zejména v oblasti školního prospěchu. K.P. rodiče nechtěla zklamat a domácí přípravě do školy věnovala více času než její vrstevníci. V druhém stupni ZŠ nastoupila na osmileté gymnázium. K.P. si nevytvořila bližší kamarádské vztahy, zajímala ji spíše četba, práce na PC, hra na kytaru. S rodiči na dovolenou nikdy nejezdila, měla spíše dostatek hmotných věcí, dle svých přání. Několikrát se nadchla pro různé kroužky, její zájem však brzy opadl. Spolužáci ji hodnotí jako tichou, uzavřenou, ale hodnou dívku, která nemá zájem vyčínat. Dospělí ji hodnotí jako velmi milou, zdvořilou, usměvavou a komunikativní.

Nyní je K.P. šestnáct let, manželství jejich rodičů je v rozvodovém řízení. Otec se odstěhoval k nové přítelkyni a přízeň K.P. se snaží získat hodnotnými dary, osobní kontakt je však stále více slabší. K.P. vzhledem k velké citové fixaci na svoji rodinu, tuto situaci velmi těžce prožívá. Její výborný prospěch ve škole se zhoršil, což trápí také její matku.

K.P. se zřejmě přirozeným časovým průběhem z rozvodové situace rodičů dostane zpět do psychologické rovnováhy. Vzhledem k její snaživosti o dobrý školní prospěch je předpoklad dalšího studia na VŠ.

Kasuistika 1. a kasuistika 2. mapují možnosti dvou dívek v oblasti vzdělávání a rozvoje schopností v přípravě do školy. Z toho je jedna dívka klientkou Dětského domova a druhá dívka žije v rodinném prostředí. Z těchto dvou kasuistik vyplývá, že šance na vyšší vzdělání má vzhledem k podnětnějšímu prostředí dívka, která nežije v ústavní výchově, byť by dívka s nařízenou ústavní výchovou zřejmě v tomto směru vykazovala větší potenciál.

5. Možnost dětí přijímat své osobní návštěvy bez omezení

V otázce, zda mohou děti ve společné domácnosti rodičů přijímat své návštěvy bez omezení vybrali respondenti, ze čtyř odpovědí *a) ano, b) většinou ano, c) většinou ne, d) ne*, nejčastěji odpověď *b)*, tedy většinou ano. Odpovědi dětí z Dětského domova by se pohybovaly nejspíše ve druhé polovině možných odpovědí. Zákon č.109/2002 uvádí, že dítěti s nařízenou ústavní výchovou je povoleno přijetí návštěvy, ale odkazuje na organizační podrobnosti upravené vnitřním řádem zařízení. V Dětském domově Horní Planá je tedy v souladu se zněním zákona upravena organizace přijímaných návštěv následovně:

- *Dítě má právo přijímat v zařízení návštěvy zákonných zástupců a dalších blízkých osob.*
- *Jako návštěvní místnost je po dohodě s pedagogickým personálem určena na budově Švermova 115 (i pro budovu 83) chodba v 1. patře budovy. Na DD Míru 40 – jídelna.
Na rodinných skupinách z hygienických důvodů nejsou návštěvy povoleny.*
- *Návštěvy je nutné vždy předem domluvit osobně, telefonicky nebo písemně s vychovatelem rodinné skupiny nebo sociální pracovníci. Důvodem je přizpůsobení programu výchovné činnosti rodinné skupiny návštěvě. Domluvu je nutné uskutečnit minimálně s týdenním předstihem návštěvy.*
- *Dítě má právo přijímat s vědomím pedagogického pracovníka návštěvy jiných osob (kamarády apod.), pokud nedošlo k omezení nebo zákazu v rámci opatření ve výchově (dle par. 21, odst. 1.písm. f, zák. č. 109/2002 Sb., v platném znění) za prokázané porušení povinností daných vnitřním řádem.*

Dítě s nařízenou ústavní výchovou je na rozdíl od dítěte žijícího u rodičů mnohem více v přijímání osobních návštěv omezeno organizačními pravidly zařízení.

Kasuistika 3.

D.M. se narodil v úplné rodině jako páté dítě ze šesti sourozenců. Rodiče se rozvedli, když bylo D.M. šest let. Všechny děti zůstaly ve výchově matky, otci bylo určeno výživné, dále se o výchovu dětí nezajímal. K rodině se přistěhoval matčin přítel J.F. Na podnět Základní školy v této rodině zasáhl Orgán sociálně-právní ochrany dětí při podezření na sexuální zneužívání dětí ze strany matčina přítele J.F. Případ byl šetřen příslušnými orgány a děti mezitím umístěny v Dětském domově, kde byly zároveň kontaktovány s psychologickou pomocí.

D.M. je v současné době žákem pátého ročníku Základní školy, s průměrným prospěchem. Navštěvuje zájmové kroužky sportovního charakteru, vyniká především v kopané. O kontakt se svými

původními rodiči nemá příliš velký zájem, jejich jednáním je zklamaný. D.M. je chlapec, který je ve známém prostředí velmi přátelský, vtipný, mezi kamarády oblíbený, k dospělým uctívý. K neznámým lidem nedůvěřivý, jeho chování je zakřiknuté. Chlapec má jako jeden z mála dětí v DD kamarády především ze Základní školy, tedy mimo ústavní výchovu. Ve škole se stydí za stigmatizaci „dětí z děcáku“ a svým spolužákům by se chtěl vyrovnat, co se týče zážitkových prožitků (letní dovolená, víkendové aktivity s rodiči, větší časový prostor u PC atd.), tak i hmotných věcí (mobilní telefon, ošacení, svačina dle vlastního výběru atd.). Trápí ho například, že svým spolužákům nemůže oplatit pozvání na návštěvu, která se v DD odehrává ve vstupní části prostor DD a slouží spíše k předávání informací. Dále by si například přál volnější pohyb mimo ústav (který má jako svěřenec DD časově i prostorově omezen), dohrát s kamarády fotbal a účastnit se jiných spontánních aktivit. Jeho zážitky se díky pravidlům a finančním možnostem se zážitky jeho spolužáků rozcházejí. V budoucnu si pravděpodobně tento chlapec bude hledat důvěrnější kamarády mezi ostatními klienty DD.

Kasuistika 4.

Desetiletý V.K. žije společně se svými rodiči a osmiletou sestrou. Rodina bydlela zpočátku v rodinném domě rodičů matky, kde si ke svým potřebám bydlení uzpůsobila podkroví domu. Dvougenerační bydlení jim ale neskýtalo příliš osobního prostoru. Rodina V.K. se rozhodla pro výstavbu vlastního rodinného domu. Rodiče V.K. vzhledem k vyšším investicím do bydlení omezili výdaje z rodinného rozpočtu především v kulturní oblasti, ve vyšších výdajích za ošacení, dbají na skromnější hospodaření s energií, určili finanční limit, který může rodina protелефonovat a podnikli další drobná opatření, která přispívají k tomu, aby se rodina nedostala do finančních potíží.

V.K. navštěvuje Základní školu i družinu v místě bydliště. Rodiče přijíždějí z práce kolem 17 hodiny, V.K. na ně se svojí sestrou čeká každý den u prarodičů, mezitím může trávit volný čas se svými kamarády v doma nebo venku, poté plní s rodiči přípravu do školy a má prostor pro svoje zájmy (většinou PC, TV, DVD). Chlapec navštěvuje modelářský kroužek, rybářský kroužek a kopanou. Pravidelně se stýká s prarodiči, sourozenci rodičů a jejich dětmi, kteří nad ním a jeho sestrou dělají dle potřeb nebo nepřítomnosti rodičů dohled. Prázdniny tráví s rodinou, jedenkrát ročně jezdí na dovolenou do přímořských destinací, jedenkrát ročně jezdí na lyžařský pobyt na horách, většinu prázdninového času tráví v okolí obce s kamarády. Má stanovená nepevná pravidla, jak se má chovat, kde se může pohybovat nebo v kolik má přicházet domů, po domluvě se může hranice těchto pravidel pohybovat. V.K. vlastní mobilní telefon, digitální fotoaparát, společně se sestrou PC. Věci, které si přeje k narozeninám nebo na vánoce většinou dostane. Trápí ho záležitosti běžné pro jeho vrstevníky, neshody s kamarády nebo rodiči, špatný prospěch, nesplněný nákup věcí, které by si přál atd. Celkově žije spokojeným dětstvím v harmonickém rodinném prostředí.

Chlapec s nařízenou ústavní výchovou je ve svém plánování volného času omezen organizačními pravidly zařízení, které mu neumožňují vždy trávit čas dle jeho přání. K chlapci, žijícímu v rodinném prostředí je ve všech směrech přístupováno individuálně a jeho život se více než pravidly řídí domluvou mezi jeho osobou a rodiči.

6. Opatření ve výchově při nevhodném chování, špatném prospěchu ve škole apod.

Zákon č.109/2002 Sb. uvádí, že dítěti za porušení povinností může být sníženo kapesné, omezeno nebo zakázáno trávení volného času mimo zařízení, odňata možnost zúčastnit se akce organizované zařízením nad rámec vnitřního řádu, odňata možnost účastnit se atraktivní činnosti či akce, zakázány návštěvy. V praxi je většinou používána kombinace všech opatření. Pravidelně je u klientů hodnoceno a případně některými opatřeními postihováno chování, prospěch ve škole, dodržování režimu v zařízení, zacházení s majetkem zařízení apod. Specifický bodový systém související

s možným opatřením ve výchově mají v Dětském domově HP 2 skupiny dětí s výchovnými problémy.

Dotázaní rodiče, ačkoliv měli v dotazníku označit obdobná používaná výchovná opatření jaká jsou v ústavním zařízení, jen ve dvou případech označili kombinaci všech bodů. Nejčastějšími odpověďmi bylo nezakoupení předem slíbené věci (hračky, ošacení, mobil, ...) a domácí práce navíc. Respondenti ze sedmi možných druhů výchovných opatření vybírali nejčastěji dvě až tři a např. zákaz nebo omezení návštěv kamarádů a vycházek s nimi nebo zrušení plánované akce (výlet, dovolená, lyžování, ...) jen zřídka.

V tomto případě se potvrdila moje domněnka související s hypotézou, že rodiče při výchově svých dětí používají při trestání slabší výchovná opatření než je tomu u dětí v ústavní péči.

7. Děti v konfliktu se zákonem

Pouze ve dvou případech přiznali dotázaní rodiče, že jejich dítě jednalo nezákonně.

Ve školním roce 2008/2009 byly Dětským domovem HP na Polici ČR nahlášeny a řešeny případy zneužívání návykových látek (4x), předávání návykových látek (1x) a šikanování (1x).¹⁰⁴ Nejsou zde zahrnuty drobné krádeže apod., které jsou řešeny v rámci zařízení.

Taktéž v případě, že dítě opustí bez povolení vychovatelky zařízení nebo se do něj nevrátí ve stanoveném termínu, je povinností toto neprodleně nahlásit telefonicky na oddělení Policie ČR v HP. Útěky dětí ze zařízení jsou častým jevem, nikoliv však z důvodů zapříčiněných zařízením, ale spíše touhou svěřenců po dobrodružství.

Kriminalita u dětí s nařízenou ústavní výchovou je vyšší než u dětí žijících u rodičů. Dítě s nařízenou ústavní výchovou si většinou z původní rodiny odnáší model nefungujícího rodinného života, ne-li přímo způsob života, ve kterém je konflikt se zákonem jeho zcela běžnou součástí. Dalším rizikem, proč se kriminalita v Dětském domově rozšiřuje, je vzájemné ovlivňování dětí mezi sebou. Pro dítě v DD bývají

¹⁰⁴ DĚTSKÝ DOMOV HP. Výroční zpráva o činnosti DD, ZŠ a ŠJ ve školním roce 2008/2009 [online]. Dostupné na WWW: http://www.detskydomovhp.cz/images/dokumenty/vz_2009.pdf

vztahy mezi vrstevníky často důležitější než působení vychovatele, z čehož vyplývají i hromadné výchovné přestupky (návykové látky, útěky, krádeže, negativní jednání vůči dospělým, ...). Kdežto dítě žijící v rodině má k rodičům citovou vazbu, přijímá přirozeně jejich působení a nežádoucím chováním tuto vazbu nechce narušovat.

Zákon č.109/2002 Sb. uvádí, že dítě s nařízenou ústavní výchovou má právo na rozvíjení duševních, citových schopností a sociálních dovedností. V praxi lze toto aplikovat jen částečně a mnohdy s jinými již uvedenými účinky, než v jakém určení je smysl slov napsán. V Dětském domově Horní Planá je zpracován pro jednotlivé věkové kategorie „Minimálně preventivní program“, týkající se prevence sociálně patologických jevů, kde by měly být rozvíjeny kompetence dětí jako je navazování zdravých vztahů s ostatními, rozhodování o svých činech, přijímání kompromisů, dodržování pravidel apod.

Kasuistika 5.

F.CH. přišel do Dětského domova v pěti letech společně se svoji mladší sestrou. Děti byly matce samoživitelce odebrány po několika pokusech bydlení v azylových domech, kdy matka nebyla schopna rodinu zabezpečit finančně a výchovu dětí na úkor svých zájmů zanedbávala.

F.CH. později nastoupil školní docházku v Základní škole se specializací (dříve zvláštní škola). Od počátku se potýkal s kázeňskými problémy, které byly částečně způsobeny diagnostikovanou ADHD. Jeho hyperaktivní a agresivní chování narušuje chod jak školního vyučování, tak také běžného režimu dne v jeho rodinné buňce DD. Chlapec je lehce manipulativní staršími svěřenci DD, zejména v oblasti nekázně a nevhodného chování. Mezi jeho přestupky opakovaně patří útěky z DD, krádeže, slovní i fyzická agrese vůči slabším dětem, kouření, požívání alkoholu a lehkých drog. Tyto přestupky jsou řešeny jak zaměstnanci DD, tak i policií ČR, sociálními pracovníky a psychologem. Dnes patnáctiletý F.CH. nemá již vzhledem k četnosti kontaktů z těchto institucí respekt. Přivykl si na různá opatření ve výchově (snížení kapesného, omezení osobních vycházek, omezení sledování TV a práce na PC, domácí práce navíc, ...), které jsou následkem jeho činností. DD se zatím snaží chlapcovi výpadky řešit v rámci svých nebo dostupných možností. F.CH byl přeřazen do jedné ze dvou výchovných skupin Dětského domova pro děti s výchovnými problémy, které mají poruchy chování a narušují činnost běžné rodinné skupiny, ale jejich rozsah ještě není takový, aby musely být zařazeny do DD se školou nebo do Výchovného ústavu.

Kasuistika 6.

Patnáctiletý S.M. pochází ze čtyř dětí, dva chlapci, dvě dívky, on druhý nejmladší. Dva starší sourozenci se matce narodili v prvním manželství, on a jeho sestra v druhém manželství, matka byla vdaná potřetí, ale i tento bezdětný svazek skončil neúspěšně. Rodina se několikrát stěhovala k partnerům matky. Nyní žije S.M. s matkou a sourozenci v třípokojevém bytě, který matka za finanční pomoci svých rodičů zakoupila. Matka se jako zdravotní sestra snaží zaopatřit rodinu častými pracovními přesčasy. Děti mají rozděleny úkoly v domácnosti, vaření, praní, žehlení, úklid. Celkově žije rodina skromně, děti samy vědí co si mohou vzhledem k finanční situaci rodiny dovolit koupit a nevyžadují od matky dražší dary. S.M. se s otcem nestýká, neví, kde bydlí. Rodině zřetelně vypomáhají rodiče matky, jak v dohledu nad dětmi a domácností, tak i po finanční stránce. V sourozeneckém vztahu je soupeřivost.

S.M. je mimořádně bystrý, temperamentní chlapec, inteligentní, velmi vtipný, v kolektivu oblíbený. S obdobím pubescence přestala však matka jeho výchovu zvládat, chlapec z ní nemá respekt. S.M. kouří tabák i lehké drogy, má časté neomluvené absence ve škole, drobné krádeže (především u matky), podezření na šikanu mladších dětí, zapálil matčinu kuchyňskou linku. Jeho přestupky řeší příslušné orgány zatím jen domluvou. Matka se snaží chlapcovi přestupky řešit odnětím výhod, snížením kapesného, zákazem vycházek, styku s kamarády. Chlapec tato výchovná opatření matce vyčítá, není

schopen přijímat následky svého konání, ačkoliv si je jeho negativy vědom. Matce byla doporučena spolupráce s psychologem.

V obou dvou případech chlapců, kteří již byli v konfliktu se zákonem, chybí individuální, nejlépe rodičovský dohled nad jejich výchovou. U chlapce s nařízenou ústavní výchovou je již aplikace výchovných opatření v kombinaci s přístupem různých institucí včetně DD k daným problémům málo účinná. Matka chlapce v kasuistice 6. je zaneprázdněna, především obstaráváním hmotných statků a svým dětem není schopna věnovat více času než jí její tempo matky samoživitelky dovoluje.

8. Výše kapesného

Dětem a nezaopatřeným osobám náleží dle zákona č. 383/2005 Sb. kapesné, jehož výše činí za kalendářní měsíc nejvíce

- a) 50 Kč, jde-li o dítě do 6 let věku
- b) 120 Kč, jde-li o dítě od 6 do 10 let věku
- c) 210 Kč, jde-li o dítě od 10 do 15 let věku
- d) 300 Kč, jde-li o dítě starší 15 let nebo nezaopatřenou osobu, nejméně však 2/3 částky.

Při určování částky se dále vychovatel u dětí s nařízenou ústavní výchovou řídí dodržováním vnitřního řádu, přístupem k učení s ohledem na individuální možnosti každého dítěte, aktivitou dítěte, kterou pomáhá propagovat dobré jméno Dětského domova na veřejnosti. Za útěk, kouření a požívání alkoholu náleží dítěti pouze nejnižší částka.

Rodiče nezaopatřených dětí v dotazníku uváděli rozdílné odpovědi u dětí mladšího věku, kdy děti nedostávají žádné kapesné a u dětí starších, kteří dostávají finanční podpory více než děti s nařízenou ústavní výchovou (více než 300 Kč měsíčně).

9. Peněžní částka na kredit do mobilního telefonu zahrnutá do výše kapesného

V současné době je již většina dětí vlastníky mobilního telefonu, což ale není takovou samozřejmostí u dětí žijících v Dětském domově. Děti s nařízenou ústavní výchovou nevlastní mobilní telefon ze dvou důvodů: 1) Není osoba, která by jim mobilní telefon poskytla, 2) Děti nemají finanční prostředky na jeho provoz.

Většina respondentů odpověděla, že částka na kredit do mobilního telefonu je jejich dětem přidělena zvlášť, nad rámec pravidelného kapesného.

Z výzkumu tedy vyplývá, že děti s nařízenou ústavní výchovou disponují celkově menším finančním obnosem pro vlastní potřeby než jejich vrstevníci žijící u rodičů.

DISKUSE

Z osmi výzkumných otázek se mne, jak vyplývá z dotazníkového šetření ve srovnání s právní úpravou týkající se ústavní výchovy a dalšími úpravami provedenými Dětským domovem Horní Planá, potvrdilo ve smyslu rozdílného předpokladu šest, jedna jen částečně, v jednom případě jsem se mylíla.

U výzkumné otázky č. 3. se mne nepotvrdil předpokládaný vyšší poměr dětí v Dětském domově Horní Planá na jeden dětský pokoj. V současné době je počet osob na jeden dětský pokoj v ústavním zařízení HP podobný jako u dětí žijících v rodinném prostředí.

Nepotvrdil se mne ani předpoklad u výzkumné otázky č. 8., kde jsem se domnívala, že děti od svých rodičů dostávají vyšší kapesné než je kapesné dětí s nařízenou ústavní výchovou stanovené zákonem č. 383/2005 Sb., jelikož z odpovědí respondentů vyplynulo, že na rozdíl od dětí starších 15-ti let, které dostávají jednoznačně vyšší kapesné, děti mladšího školního věku a mladší 6-ti let nedostávají v mnoha případech kapesné žádné.

Ze sběru dat dále vyplývá, že počet dětí v jedné domácnosti je nejčastěji 2, dětský pokoj sdílejí ve dvou nebo jedné osobě, rodiče svým dětem věnují při přípravě do školy nejčastěji méně než jednu hodinu, děti mohou přijímat své návštěvy většinou bez omezení, rodiče při výchově svých dětí používají slabší výchovná opatření, většina dětí nebyla v konfliktu se zákonem, kapesné dětí dotázaných rodičů je nejčastěji vyšší než 300 Kč měsíčně a částka na provoz mobilního telefonu v něm není zahrnuta. Oproti tomuto šetření je celkový počet dětí v Dětském domově na jednu rodinnou skupinu 6-8, pokoj sdílí nejčastěji ve 2 osobách, čas, který je jim věnován při přípravě do školy vychovatelkou je vzhledem ke kapacitě dětí minimální, soukromé návštěvy dětí jsou omezené organizačními pravidly zařízení, výchovná opatření jsou využívána ve větší míře, kriminalita u dětí s nařízenou ústavní výchovou je častým jevem, měsíční kapesné dostávají děti dle zákona č. 383/2005 Sb. , nejvíce však 300 Kč pro děti starší 15-ti let a částka na provoz mobilního telefonu by byla v případě jeho vlastnictví zahrnuta v něm.

Tato praktická část práce v podání kvalitativního výzkumu opřené především o právní úpravu, dotazníkové šetření a vlastní pozorování je dalším důkazem mezi jinými již v této problematice zpracovanými a publikovanými výzkumy, že nezaopatřenému dítěti jako klientovy ústavní péče jsou poskytovány služby diktovány, a to často bez ohledu na jeho konkrétní potřeby. Kvalita často ustupuje na úkor kvality na druhou pozici, což jsem se mimo jiné ve výzkumu snažila ukázat např. v 6. výzkumné otázce a v kasuistice č. 5., kde je dítěti s nařízenou ústavní výchovou při problémovém chování či nedodržování daných pravidel zařízení ukládána kombinace již zmíněných výchovných opatření, naproti tomu je prostředí rodinné, kde se rodiče na svoje potomky při nevhodném chování snaží působit spíše v oblasti psychologické (vlastní vzor, vedení k zodpovědnosti prostřednictvím citové reakce, domluva, ...)

Ve výzkumné otázce 4., 5., 8. a 9. opět potvrzují, že prostředí, ve kterém se ústavní výchova provozuje je pro klienta limitující nabídkou možností i definující jeho prostor (vzhledem ke kapacitnímu poměru klienti – zaměstnanci nemožnost dostatečného individuálního přístupu, omezenost pravidly zařízení a zákonem).

Určenou hypotézou jsem prostřednictvím dotazníkového šetření, doplňujících kasuistik a postřehů z právní úpravy získaných v rámci vlastní praxe v Dětském domově Horní Planá potvrdila téměř ve všech bodech tohoto kvalitativního výzkumu.

Výsledek výzkumu také kromě již uvedených aspektů poukazuje na rozdílnost při konstruování světa dítěte žijícího v rodinném a ústavním prostředí, kde lidé, věci a prostředí dostávají význam. Dítě žijící s rodiči přebírá hodnotový systém konkrétní rodiny, dítě žijící v ústavním prostředí se řídí jeho pravidly a konstruování jeho vnitřního světa není hlouběji citově ovlivňováno žádnou pečující osobou, samo vybírá čemu bude přikládat větší význam, jakou kdo v jeho životě hraje roli a tam, kde je většinou dítě v rodinném prostředí součástí okruhu nejbližších lidí, rodiny si dítě s nařízenou ústavní výchovou zřejmě přivykne na absenci intimních vazeb. Dítě s nařízenou ústavní výchovou je tedy omezováno téměř ve všech oblastech (psychologické působení, sociální vazby, finanční možnosti, volnočasové aktivity, hmotné osobní věci, ...), což působí i na jeho celkový rozdílný vývoj osobnosti, především v oblasti psychických prožitků, ve srovnání s jeho vrstevníky žijícími v rodinném prostředí.

Člověk začíná svou životní dráhu krátkodobým pobytem v ústavní péči jako novorozenec v porodnici. Pro některé děti je pobyt v porodnici začátkem série ústavních pobytů, pokračující kojeneckým ústavem a dětským domovem. Ačkoliv se ústavy poskytující náhradní péči pro děti snaží co nejvíce podobat přirozené rodině, jejich stále neuspokojujícími problémy jsou přílišná velikost, málo individualizovaná péče, neujasněná koncepce rezortů, autoritativní vedení, vysoký počet útěků a přetrvávající odtrženost ústavního prostředí od civilního, neústavního světa.

Literatura o sociální práci propaguje zásadu „pokud možno začínat vždy od klienta“ V případě ústavní výchovy, navzdory celkově se zlepšujícím podmínkám, mám spíše ve spojení s touto zásadou pesimistické obavy o jejím možném splnění v současnosti, ale optimističtější naději pro její aplikaci v budoucnosti, která jistě bude v kontextu demokratické společnosti nutností. Pro její dosažení v rámci ústavní výchovy je z mého pohledu zaměstnance Dětského domova třeba především navýšení personálních zdrojů a rozšíření prostor, nebo-li spíše roztržštění stávajících internálních prostor, přejmenovaných na rodinné buňky a vytvoření nových prostor, samostatných bytů, samostatně hospodařících s časem, stravou, ošacením dle výběru a dalšími možnostmi napodobujícími rodinný život. Prostředkem pro získání takové „luxusní“ formy ústavní výchovy jsou však stejně jako v mnoha jiných ideálních řešeních jiných oborů chybějící finanční zdroje. Ty do jisté míry ovlivňuje myšlení společnosti, která finance prostřednictvím svých volených zástupců přerozděluje dle momentální důležitosti. Pokud se tedy bude společnost více zajímat o podmínky klientů ústavní výchovy, potom mohou být kroky financování k jejich deinstitucionalizaci úspěšně urychlovány. V tomto kontextu je tedy moje práce dalším malým příspěvkem ke zviditelnění problému.

ZÁVĚR

Dlouhé časy se u nás na děti pohlíželo jako na osoby podřízené dospělým. Dětství bylo chápáno jako krátké období před dospělostí. Dnes je u nás dítě považováno za jednotlivce, s vlastní důstojností a vlastními právy.

Myšlenka obhajoby marginalizovaných lidí, v tomto případě dětí, žijících v Dětském domově, by měla být pro současnou společnost klíčová. V našem státním demokratickém systému jsme svědky stále pozitivnějších kroků v této oblasti, a to v podobě různých úprav právních norem a přijímaných mezinárodních smluv týkajících se ochrany práv dítěte. Život dětí v zařízeních provozujících ústavní výchovu se pomalým tempem snaží co nejvíce přibližovat životu dětí v rodinném prostředí, tak aby nezletilí klienti zbaveni rodičovské ochrany co nejméně za zdmí ústavu strádali. Sociální pracovník Milan Cháb říká „Jestliže vnímám člověka v ústavu ne jako svěřence ústavu, ale jako spoluobčana, zhrozím se, jak málo spoluobčanské solidarity a jak málo občanských práv se mu dostává“.

Přínosem bakalářské práce je souhrn informací z oblasti právní úpravy ústavní výchovy, a to nejen co se týče zákona o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ale i souvisejících zákonů a mezinárodních smluv, dále poukázání na jednotlivé aspekty spojené s ústavní výchovou a konkrétněji s Dětským domovem a v praktické části snaha o důkaz, že protichůdné požadavky legislativy na jedné straně vyžadují, aby ústavní výchova maximálně akceptovala klienty, na druhé straně aby omezovala jejich potřeby.

Pro dosažení komplexnosti informací jsem přesáhla celkový počet stran daný pro zpracování bakalářských prací.

MY LIDÉ JSME BYLI POJMENOVÁNI DRUHOVÝM OZNAČENÍM „HOMO SAPIENS“ PRO SVOU MOUDROST, PRO SVÉ ROZVINITÉ MOZKY A JAZYK, KTERÉ NÁM UMOŽNILY PŘEMÝŠLET A ČINIT ROZHODNUTÍ. [Dějiny myšlenky]

Seznam použitých zdrojů

Literatura:

BÚŽEK, A., MICHALÍK, J. *Informatorium (nejen) o právech dítěte se zřetelem k otázkám výchovy a vzdělávání*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2000. ISBN 80-244-0054-5.

CIBIS, N., DOBLER, H., LAUER, V., MEYER, R., SCHMALE, E., STRECKER, H. *Člověk*. Praha : Scientia, spol. s.r.o., 1996. ISBN 80-7183-031-3.

DAVID, R. *Práva dítěte*. Olomouc : Olomouc 1999. ISBN 80-7182-076-8.

DONNELL, K. *Dějiny myšlenky*. Praha : Euromedia Group, 2004. ISBN 80-242-1163-7.

HOLUB, M., NOVÁ, H., HYKLOVÁ, J. *Zákon o rodině – komentář a předpisy související*. Praha : Linde, 2005. ISBN 80-7201-517-6.

CHÁB, M. *Svět bez ústavů*. Praha : QUIP, 2004. ISBN 80-239-4772-9.

JANKOVÁ, L., MUSÍLKOVÁ, Z., SVÁROVSKÁ, K. *Texty zákonů 160*. Praha : C. H. Beck, 2009.

JANKOVÁ, L., DOLEŽAL, T., ŠÁMALOVÁ, L. *Texty zákonů 77*. Praha : C.H. Beck, 2008.

JEDLIČKA, R., KLÍMA, P., KOŤA, J., NĚMEC, J., PILAŘ, J., *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha : THEMIS, 2004. ISBN 80-7312-038-0.

KOVAŘÍK, J. a kol. *Náhradní rodinná péče v praxi*. Praha : Portál s.r.o., 2004. ISBN 80-7178-957-7.

KRAUSOVÁ, L., NOVOTNÁ, V. *Sociálně – právní ochrana dětí*. Praha : ASPI, 2006. ISBN 80-7357-214-1.

MATOUŠEK, O. *Ústavní péče*. Praha : SLON, 1995. ISBN 80-85850-08-7.

MATOUŠEK, O., KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J. *Sociální práce v praxi*. Praha : Portál, s.r.o., 2005. ISBN 80-7367-002-X.

MOTEJL, O., ČERNÁ, I., PANOVSKÁ, K., MATYÁŠOVÁ, P. *Sborník stanovisek veřejného ochránce práv. Rodina a dítě*. Praha : ASPI, 2007.

MUEHLPACHR, P., *Vývoj ústavní péče*. Brno : Masarykova univerzita. ISBN 80-210-2512-3.

SVOBODOVÁ, M. *Děti a náhradní výchovná péče. Sociální práce*, 2003, roč. 21

ŠKOVIERA, A. *Dilemata náhradní výchovy*. Praha : Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-318-5.

VALENTA, V. *Aplikace rodinné výchovy v činnosti dětského domova*. Ústí nad Labem : Krajský pedagogický ústav v Ústí nad Labem, 1975.

VOCILKA, M. *Dětské domovy v České republice I*. Praha: MŠMT, 1999. ISBN neuvedeno.

TURČEK, K. *Psychopatologické a sociálně-patologické prejavy dětí a mládeže*. Bratislava : IRIS, 2003. ISBN 80-88778-99-9.

VOCILKA, M. *Vybrané statě etopedie*. Most : Regionální středisko výchovy a vzdělávání, 1994.

VOJTOVÁ, V. *Přístupy k poruchám emocí a chování v současnosti*. Brno : MU, 2004. ISBN 80-210-3532-3.

Ottova encyklopedie. Praha : Ottovo nakladatelství, 2006. ISBN 80-7360-456-6.

Internetové zdroje:

Český helsinský výbor [online]. Poslední aktualizace 4.2.2010 [cit. 5.2.2010]. Dostupné na WWW: <http://www.helcom.cz>

DĚTSKÝ DOMOV HP [online]. Poslední aktualizace 11.2.2010 [cit. 12.2.2010]. Dostupné na WWW: <http://www.detskydomovhp.cz>

DĚTSKÝ DOMOV HP. *Vnitřní řád DD* [online]. Poslední aktualizace 12.3.2009 [cit. 15.2.2010]. Dostupné na WWW: http://www.detskydomovhp.cz/images/dokumenty/vnitri_rad_dd.pdf

DĚTSKÝ DOMOV HP. *Výroční zpráva o činnosti DD, ZŠ a ŠJ ve školním roce 2008/2009* [online]. Poslední aktualizace 11.2.2010 [cit. 20.2.2010]. Dostupné na WWW: http://www.detskydomovhp.cz/images/dokumenty/vz_2009.pdf

Dětské krizové centrum [online]. Poslední aktualizace 4.2.2010 [cit. 5.2.2010]. Dostupné na WWW: <http://www.dkc.cz>

Dětskápráva.cz. *Úmluva o právech dítěte* [online]. Poslední aktualizace 19.1.2010 [cit. 19.1.2010]. Dostupné na WWW: http://www.detskaprava.cz/pedagog/opravech_umluva.asp

EPRAVO.CZ [online]. Poslední aktualizace 21.2.2010 [cit. 21.2.2010]. Dostupné na WWW: <http://www.epravo.cz>

F.I.C.E. *Federace dětských domovů ČR* [online]. Poslední aktualizace 25.1.2010 [cit. 2.2.2010]. Dostupné na WWW: <http://www.fddcr.cz/>

GEHE. Dobrý kontakt. *Děti v sirotčincích*. [online]. Poslední aktualizace 20.6.2005 [cit. 22.1.2010]. Dostupné na WWW: <http://www3.gehe.cz/cs/gehe-partner/lekarny/casopis-dobry-kontakt/1228-dobry-kontakt-casopis.html>

Liga lidských práv. *Děti z ústavů! Právní a psychologické dopady výchovy z pohledu ochrany rodiny a nejlepšího zájmu dítěte*. [online]. Poslední aktualizace 25.9.2007 [cit. 21.1.2010]. Dostupné na WWW: http://www.llp.cz/_files/file/deti_z_ustavu.pdf

MPSV. *Analýza současného stavu institucionálního zajištění péče o ohrožené děti*. [online]. Poslední aktualizace 30.6.2009 [cit. 2.1.2010]. Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/7305/Analyza.pdf>

MPSV. Tisková zpráva. *Transformace a sloučení systému péče o ohrožené děti*. Poslední aktualizace 3.4.2008 [cit. 17.1.2010]. Dostupné na WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/5283/03042008.pdf>

MŠMT. *Statistika počtu dětí umístěných v zařízeních ochranné a ústavní výchovy* [online]. Poslední aktualizace 14.10.2009 [cit. 7.1.2010]. Dostupné na WWW: <http://www.msmt.cz/socialni-programy/statistika-poctu-deti-umistenych-v-zarizenich-ochranne-a>

Nadace Naše dítě [online]. Poslední aktualizace 4.2.2010 [cit. 5.2.2010]. Dostupné na WWW: <http://www.nasedite.cz>

Nadace Terezy Maxové [online]. Poslední aktualizace 5.2.2010 [cit. 5.2.2010]. Dostupné na WWW: <http://www.terezamaxovadetem.cz>

OSN. *Úmluva o právech dítěte* [online]. Poslední aktualizace 15.11.2006 [cit. 1.2.2010]. Dostupné na WWW: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-o-pravech-ditete.pdf>

POSLANECKÁ SNĚMOVNA. *Listina základních práv a svobod* [online]. Poslední aktualizace 15.5.2009 [cit. 16.1.2010]. Dostupné na WWW: <http://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>

SAGIT [online]. Poslední aktualizace 17.2.2010 [cit. 19.2.2010]. Dostupné na WWW: <http://www.sagit.cz>

UNICEF [online]. Poslední aktualizace 4.2.2010 [cit. 5.2.2010]. Dostupné na WWW: <http://www.unicef.cz>

ÚSTAV PRO INFORMACE VE VZDĚLÁVÁNÍ. Výkonové ukazatele 2008/09. *Dětské domovy – počet zařízení, kapacita – podle území a zřizovatele* [online]. Poslední aktualizace 31.10.2008 [cit. 22.1.2010]. Dostupné na WWW: <http://www.uiv.cz/clanek/713/1812>

ÚSTAV PRO INFORMACE VE VZDĚLÁVÁNÍ. Výkonové ukazatele 2008/09. *Dětské domovy se školou – počet zařízení, kapacita, děti a mládež – podle území a zřizovatele* [online]. Poslední aktualizace 31.10.2008 [cit. 22.1.2010]. Dostupné na WWW: <http://www.uiv.cz/clanek/713/1812>

VEŘEJNÝ OCHRÁNCE PRÁV. Tisková zpráva. *Systematické návštěvy zařízení, v nichž se vykonává ústavní a ochranná výchova* [online]. Poslední aktualizace 7.3.2010 [cit. 8.1.2010]. Dostupné na WWW: <http://www.ochrance.cz/dokumenty/dokument.php?back=/media/index.php&doc=598>

Vláda ČR. *Ministr Petr Nečas představil plán transformace systému péče o ohrožené děti* [online]. Poslední aktualizace 3.4.2008 [cit. 14.1.2010]. Dostupné na WWW: <http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/aktualne/ministr-petr-necas-predstavil-plan-transformace-systemu-pece-o-ohrozene-deti-33420/>

WIKIPEDIE. *Sirotčinec* [online]. Poslední aktualizace 21.11.2009 [cit. 22.1.2010]. Dostupné na WWW: <http://cs.wikipedia.org/w/index.php?title=Sirot%C4%8Dinec&oldid=4628593>

Legislativní zdroje:

Úmluva o právech dítěte

Listina základních práv a svobod

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů

Vyhláška 438/2006, kterou se upravují podrobnosti o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)

Zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád

Zákon č. 20/1966 Sb. o péči o zdraví lidu, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád

Zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů

Zákon č. 110/2006 o životním existenčním minimu

Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění

Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnicích

Zákon č. 383/2005 Sb., kterým se mění zákon č. 109/2002 Sb.

PŘÍLOHY

Tabulka č. 1

Tabulka č. 2

Tabulka č. 3

Příloha č. 1 – Dotazník

Příloha č. 2 – Grafové znázornění sběru dat

1. Počet dětí

- a) 1
- b) 2
- c) 3
- d) více než 3

2. Věk dítěte/ dětí

- a) méně než 6 let
- b) 6 až 10 let
- c) 10 až 15 let
- d) starší 15-ti let

3. V jakém počtu sdílí Vaše dítě/ děti dětský pokoj?

- a) 1
- b) 2
- c) více než dvě

4. Kolik času denně věnujete dítěti/dětem při přípravě do školy?

- a) žádný
- b) méně než jednu hodinu
- c) jednu až dvě hodiny
- d) více než dvě hodiny

5. Může/mohou Vaše dítě/děti ve Vaší společné domácnosti přijímat své návštěvy bez omezení?

- a) ano
- b) většinou ano
- c) většinou ne
- d) ne

6. Jaké opatření ve výchově používáte při nevhodném chování, špatném prospěchu ve škole apod. ?

- a) snížení nebo odeprání kapesného
- b) zákaz nebo omezení návštěv kamarádů a vycházek s nimi
- c) zákaz nebo omezení docházky do zájmových kroužků
- d) nezakoupení předem slíbené věci (hračka, ošacení, mobil, ...)
- e) zrušení plánované akce (výlet, dovolená, lyžování, ...)
- f) domácí práce navíc
- g) jiné výchovné opatření

7. Bylo/byly již Vaše dítě/děti v konfliktu se zákonem?

- a) ano
- b) ne

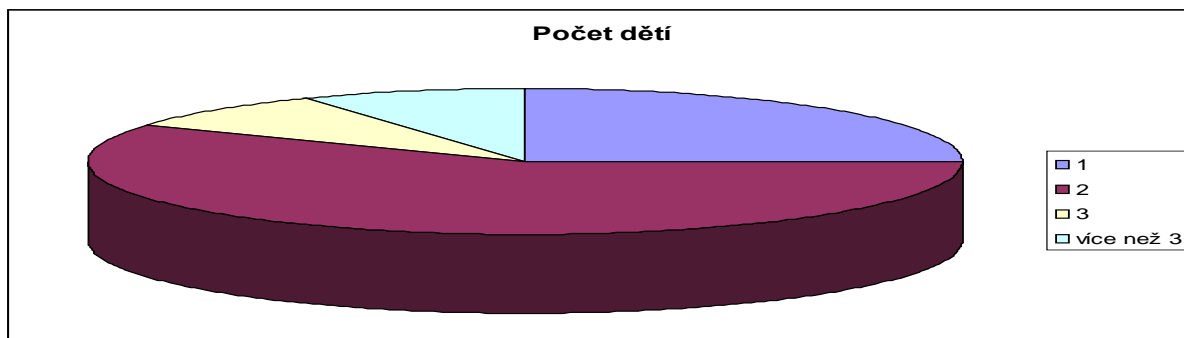
8. Jakou výši kapesného svému/svým dítěti/dětem měsíčně poskytujete?

- a) žádné kapesné nedostávají
- b) méně než 100 Kč
- c) 100 až 300 Kč
- d) Více než 300 Kč

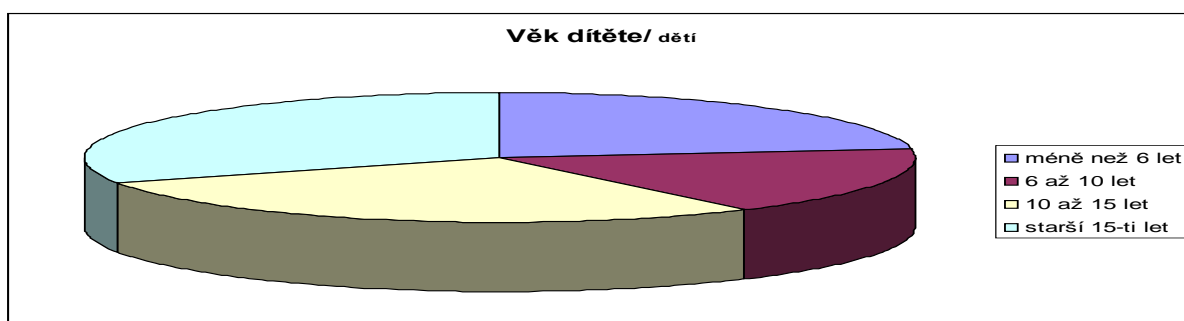
9. Je ve výši kapesného zahrnuta i částka na kredit do mobilního telefonu?

- a) ano
- b) ne

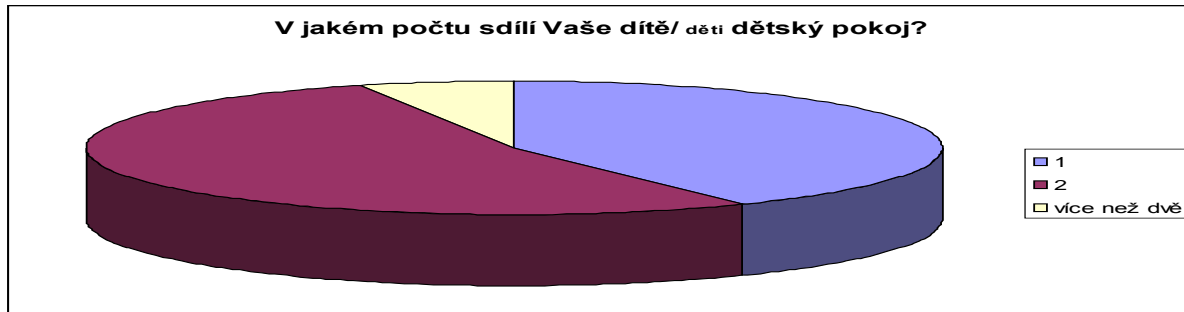
Příloha č. 2 – GRAFOVÉ ZNÁZORNĚNÍ SBĚRU DAT



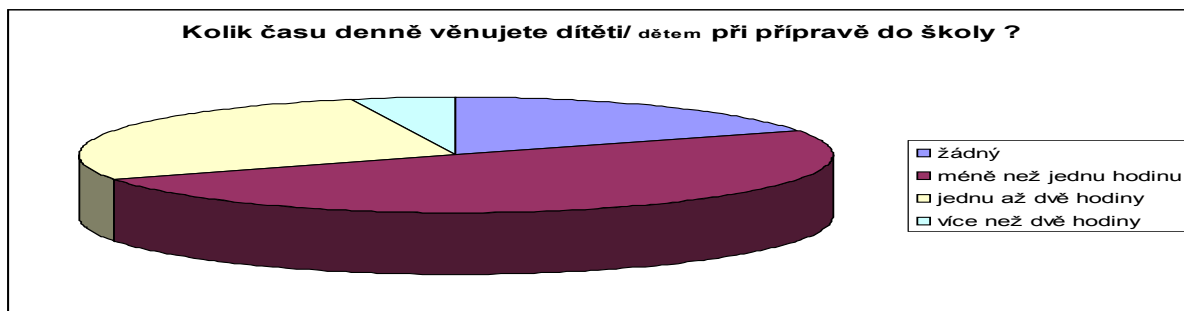
Ve vzorku dotázaných respondentů byla převaha rodin s dvěma dětmi



Mezi respondenty byly nejčastěji rodiče dětí starších 15-ti let a dětí ve věku 10 až 15 let, dále byly zastoupeny všechny věkové kategorie



Děti dotázaných rodičů sdílí dětský pokoj nejčastěji ve dvou osobách, v těsném závěsu jsou děti obývajcí dětský pokoj samostatně



Rodiče věnují svým dětem při přípravě do školy většinou méně než jednu hodinu



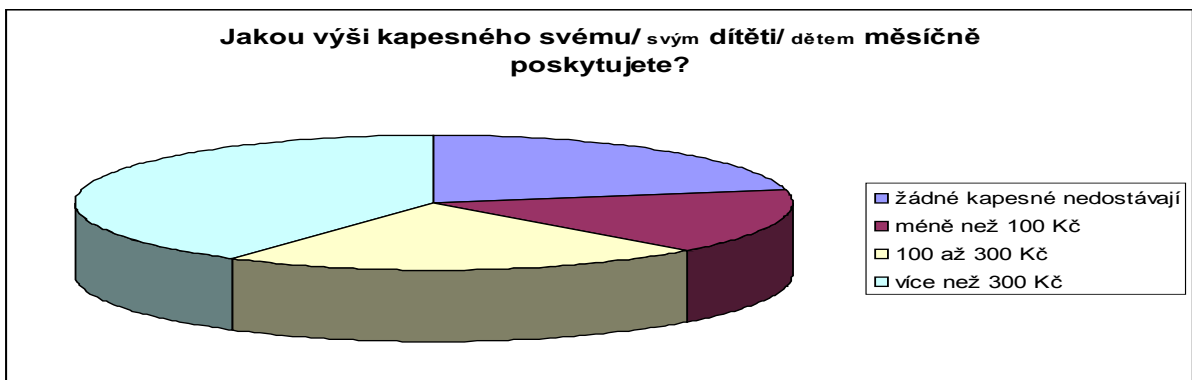
Ani v jednom případě dotázaní rodiče neodpověděli, že jejich děti nesmějí přijímat návštěvy, děti mohou ve společné domácnosti rodičů přijímat většinou návštěvy bez omezení



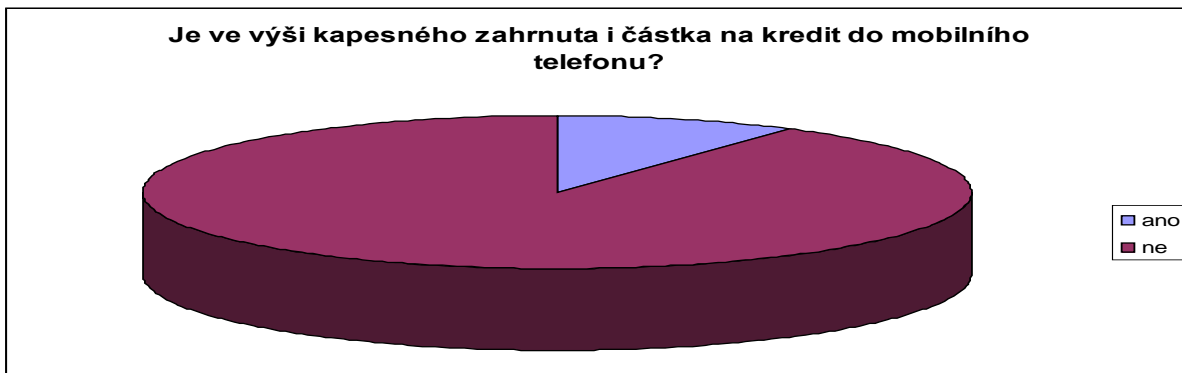
Respondenti používají při výchově svých dětí všech uvedených výchovných opatření, nejčastěji nezakoupení předem slíbené věci a domácí práce navíc



Pouze nepatrné procento dotázaných přiznalo, že jejich dítě již bylo v konfliktu se zákonem



Zastoupení všech odpovědí týkajících se částky kapesného odpovídá věkové skladbě dětí dotázaných respondentů



Téměř naprostá většina dětí má určenou finanční částku na provoz mobilního telefonu odděleně od výše kapesného

ABSTRAKT

KUBĚNOVÁ, P. *Právní aspekty ústavní výchovy v Dětském domově*. České Budějovice 2010. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra praktické teologie. Vedoucí práce Mgr. Kateřina Hyková, Ph.D.

Klíčová slova:

dítě, rodina, rodičovská zodpovědnost, práva dítěte, dětský domov, ústavní výchova, náhradní rodinná péče

Bakalářská práce poskytuje souhrn informací z oblasti právní úpravy platné pro Českou republiku, týkající se práv osoby, práv dítěte, rodinného prostředí, ústavní výchovy. Dále analyzuje kompetenci jednotlivých rezortů působících v oblasti péče o ohrožené děti, vymezuje pojem ústavní výchovy v rámci legislativy, především v zařízení Dětského domova, přičemž se zabývá dalšími souvisejícími aspekty a následně riziky spojenými s touto ústavní výchovou. Praktická část práce poukazuje prostřednictvím kvalitativního výzkumu na více či méně rozdílnou kvalitu života dětí, žijících v ústavní výchově dle právní úpravy a dětí, žijících v rodinném prostředí.

ABSTRACT

Institutional Up-bringing in a Children´s Home - legal Aspects

Key words:

child, family, parents' responsibility, child's rights, children's homes, institutional care, alternative family care

The thesis offers complex information about legal measurements valid in the Czech Republic, it concerns human and children's rights, family environment and institutional care. It also analyses the competence of each resort working in the field of endangered children care. It defines institutional care from juridical point of view, concentrating on children's homes, it also deals with aspects and following risks of such care. The practical part of the thesis shows different quality of children's lives in children's homes and children living in family environment through quality research.